

Aanzet

Historisch tijdschrift

• jaargang 36 nr. 1

Ideologizing Healthcare: Medical Knowledge Production During the Cultural Revolution
Azalea Roseli

Tweespalt in de tropen. Over de hegemoniale VS, regime change in Latijns-Amerika en een 'opstandig' Brazilië
Freek Wolter

Lieux de Mémoires in Turkije: Een onderzoek naar de Dag van de Republiek en de Dag van de Val van Constantinopel
Askin Ceylan

Commentaar: Anticommunistische berichtgeving vanuit de overheid, 1945-1946
Jacob Uwland

Beste lezer,

Voor u ligt het eerste nummer van de 36e jaargang van *Historisch Tijdschrift Aanzet*. Binnen de Aanzet hebben grote veranderingen plaatsgevonden. We zijn dan ook trots om u hierbij het eerste tweetalige nummer van de Aanzet te presenteren! Deze keuze is voortgekomen uit de wens een platform te (blijven) bieden voor alle Utrechtse geschiedenisstudenten. Daarbij hopen we door deze koersverandering een breder scala aan onderwerpen en perspectieven aan bod te kunnen laten komen.

Om deze recentelijke internationalisering te vieren staat dit nummer in het teken van wereldgeschiedenis. Het nummer wordt geopend door Azalea Roseli, die onderzoekt op welke wijze traditionele Chinese geneeskunde behouden werd ten tijde van de Culturele Revolutie, een periode waarin vele tradities het onderspit dolven. In de daarop volgende ‘Hoe geschiedenis jij?’ benadrukken Karlijn Olijslager en Rachel Gillett, coördinatoren van de eerstejaars cursus Wereldgeschiedenis, het belang van onderzoek naar globale processen. Ze hopen hiermee aan te zetten tot reflectie over dekolonisatie, selectiviteit en inclusiviteit binnen zowel de cursus als het curriculum.

Freek Wolter neemt ons in zijn artikel mee naar Zuid-Amerika en onderzoekt het Amerikaans interventionisme in de Braziliaanse coup van 1964. Terug aan onze kant van de atlantische oceaan vinden we twee Turkse feestdagen, de dag van de Republiek en de dag van de val

van Constantinopel, die Askin Ceylan in haar artikel analyseert in het licht van de Turkse identiteit. Tenslotte brengt Jacob Uwland ons weer naar eigen land met zijn artikel over anticomunistische berichtgeving van de Regeersvoorlichtingsdienst in Nederland in de eerste twee naoorlogse jaren.

Aansluitend op de artikelen van Freek en Jacob, vertelt Paschalis Pechlivanis in De Passie Van over zijn passies voor Koude Oorlog-onderzoek, spionage thrillers en sport(geschiedenis). Verder bevat dit nummer een Tegenzet, waarin Frans Willem Lantink, onder andere in het kader van corona, reageert op de Voorzet van Gijs Toussaint met betrekking tot de aanwezigheidsplicht.

De ‘Overgave van Diponegoro’, zoals weergegeven op de kaft, is op een verscheidenheid van manieren te verbinden met de teruggave van koloniale museumstukken. De meest recentelijke hieronder is de teruggave van prins Diponegoro’s dolk aan Indonesië door Nederland vorig jaar. Wiebe Reints verkent in zijn Voorzet de complicaties bij repatriëring van museumstukken en pleit voor het verbeteren van relaties tussen musea en rechtmatige eigenaren.

Veel leesplezier!

Namens de redactie,

Wieger Lagerveld
Fabienne Maraite
Hoofdredacteurs

Dear reader,

Before you lies the first edition of the 36th volume of the *Historisch Tijdschrift Aanzet*. Big changes have taken place within the *Aanzet* and we are thrilled to present to you the first bilingual edition of the *Aanzet*! This decision arose from our wish to offer a platform to all history students in Utrecht. Additionally, we hope that our journal can explore a wider range of topics and perspectives.

To celebrate this internationalisation, this edition is dedicated to world history. Azalea Roseli kicks off the edition with her article on the ways in which traditional Chinese medicine was maintained during the Cultural Revolution, a time in which many traditions were (forcibly) abandoned. In the following 'Hoe geschiedenis jij?' Karlijn Olijslager and Rachel Gillett, coordinators of the first-year course World History, emphasize the importance of researching global processes. In this way, they hope to inspire further reflection on topics such as decolonisation, selectivity and inclusivity within the course and the curriculum.

Freek Wolter takes us along to South America in his article and researches American interventionism in the Brazilian coup of 1964. Back on our side of the Atlantic we find two Turkish holidays, Republic Day and the day of the fall of Constantinople, which Askin Ceylan analyses in light of Turkish identity in her article. Finally, Jacob Uwland brings us back to our own

country with his article on anticomunist reporting by the Regeersvoorlichtingsdienst in the Netherlands during the first two post-war years.

Connecting to the articles of Freek and Jacob, in 'De Passie Van ...' Paschalis Pechlivanis talks about his passions for Cold War research, spy thrillers and sports (history). Furthermore, this edition contains a 'Tegenzet' in which Frans Willem Lantink responds to the 'Voorzet' by Gijs Toussaint concerning the attendance requirement.

The 'Surrender of Diponegoro', as depicted on the cover, is connected in a wide variety of ways to the repatriation of colonial artefacts. The most recent of which, the repatriation of prince Diponegoro's dagger to Indonesia by the Netherlands last year. Wiebe Reints explores the manifold complications evident in repatriations of colonial artefacts and argues that a better relationship between museums and rightful owners is essential.

Have fun reading!

On behalf of the editorial board,

Wieger Lagerveld
Fabienne Maraite
Editors-in-Chief

UHSK

Historisch Tijdschrift Aanzet is opgericht in 1982. Sinds 2000 wordt het tijdschrift uitgegeven door de Utrechtse Historische Studentenkring. Deze jaargang bestaat uit drie nummers.

De redactie biedt jonge historici de ruimte artikelen te publiceren op basis van historisch onderzoek of recente historische uitgaven.

De Aanzetredactie bestaat uit studenten Geschiedenis die op vrijwillige basis werken.

De redactie heeft ernaar gestreefd rechthebbenden van copyright te achterhalen. Zij die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten worden vriendelijk verzocht contact op te nemen.

POSTADRES

Historisch Tijdschrift Aanzet
Drift 6
3512 BS Utrecht

ONLINE

aanzet.redactie@uhsk.nl
aanzet.wordpress.com

ABONNEMENTEN

Sluit een abonnement af door een email te sturen naar aanzet.redactie@uhsk.nl.

Een jaarabonnement kost 10,-.

Een steunlid betaalt 15,-.

Losse nummers zijn op aanvraag beschikbaar en kosten 5,-.

Rek. nr.: NL45 TRIO 0379 4550 80

t.n.v. UHSK Utrecht

o.v.v. het gewenste abonnement

HOOFDREDACTIE

Wieger Lagerveld
Fabienne Maraite

EINDREDACTIE

Ellen Linderhof

WEBREDACTIE

Dasja Zonneveldt

VORMGEVING

Steven de Boer

REDACTIE

Larissa Biemond, Omar Bugter, Dirk Hooijer, Caroline Kreysel, Maud Roelse, Noemi Suter, Walker Swindell, Famke Telman, Gijs Toussaint, Beau Visser

REDACTIERAAD

prof. dr. Annelien de Dijn, dr. Marijke Huisman, prof. dr. Jacco Pekelder, dr. Carine van Rhijn en dr. Saskia Stevens

OMSLAG

Nicolaas Pieneman, *The Submission of Prince Diponegoro to General De Kock*. Bron: Wikimedia Commons.

- 4 Redactioneel
Wieger Lagerveld en Fabienne Maraite

ARTIKELEN

- 8 Ideologizing Healthcare: Medical Knowledge Production During the Cultural Revolution
Azalea Roseli
- 19 Tweespalt in de tropen. Over de hegemoniale VS, regime change in Latijns-Amerika en een 'opstandig' Brazilië
Freek Wolter
- 36 Lieux de Mémoires in Turkije: Een onderzoek naar de Dag van de Republiek en de Dag van de Val van Constantino pel
Askin Ceylan
- 47 Commentaar: Anticommunistische berichtgeving vanuit de overheid, 1945-1946
Jacob Umland

RUBRIEKEN

- 16 Hoe Geschiedenis Jij?
Karlijn Olijslager en Rachel Gillett
- 29 De passie van... Paschalis Pechlivanis
Larissa Biemond en Omar Bugter
- 33 Tegenzet
Frans Willem Lantink
- 44 Voorzet
Wiebe Reints

RECENSIES

- 55 Een lesje vrouwengeschiedenis
Maud Roelse
- 57 Sporen van een ander verhaal
Wieger Lagerveld
- 59 Wandelend de wereld rond
Ellen Linderhof

Ideologizing Healthcare

Medical Knowledge Production During the Cultural Revolution

Afb. 1: Barefoot doctors are all over the mountain villages, cooperation creates a new atmosphere of medical treatment. Bron: chinese-posters.net

Azalea Roseli

Although traditional Chinese medicine seems to be at odds with the anti-traditional values of the Maoism of the sixties, traditional ways of healing were at the foundation of the internationally acknowledged 'Barefoot Doctors Programme' of the Chinese Communist Party. In this article, Azalea analyses in what way the communist ideals of Mao Zedong influenced the reformation of healthcare during the Cultural Revolution. In doing so, she looks at Mao's resistance against the established medical elite and their position as gatekeepers of medical knowledge at the expense of the large rural population.

China's Great Proletarian Cultural Revolution is largely remembered for how, in the span of a decade, Chinese society was turned on its head. In response to power struggles within the Chinese Communist Party (CCP) and to assert his political dominance, the Cultural Revolution saw Chairman Mao Zedong orchestrate a nation-wide attack on anything which he perceived to threaten his power. However, it would be amiss to regard the Cultural Revolution solely as a power-grab. A driving factor of the Cultural Revolution was upholding the values of Communism, especially that of egalitarianism and the extinction of reactionary forces. Joining the realms of culture and education, healthcare was an intimate part of personal life that underwent drastic changes to create Mao's interpretation of the perfect communist society.

A key feature of Cultural Revolution-era healthcare was the implementation of the Barefoot Doctors Programme in 1968, which was lauded by the World Health Organisation as a model for primary healthcare schemes for developing countries.¹ The Barefoot Doctors Programme (BDP) was a campaign to bring healthcare to the masses and reform the existing medical system which had come to be regarded as an establishment of the bourgeoisie. The BDP sourced young, peasant students to be educated in basic medical training to bring primary healthcare to rural Chinese communities. The term 'barefoot doctor' was not only meant to

emphasise the peasant origins of these students and their connection with rural populations, but also to contrast them to the 'leather-footed' professionally trained medical elite.² As such, even with the naming of the campaign, the ideological implications of the Cultural Revolution can be seen to influence healthcare programmes.

In this regard, the BDP is evidence that Chinese healthcare policy was not exempt from the reformatory nature of the Cultural Revolution. However, most literature explaining CCP healthcare policy during this period of 1966-1976 is limited to either economic or practical motivations. Although these perspectives address the pragmatic realities of the time, they fail to take into account the ideological purposes of a renewed healthcare system under the Cultural Revolution. To dismiss the influence of Maoist thought on this approach towards healthcare policy would be to fall into the trap of regarding public health as an apolitical issue.

I argue that the impact of Chairman Mao's ideology, specifically towards egalitarianism and knowledge production, is essential in understanding the developments in the Chinese healthcare system during the Cultural Revolution. I first summarise the historiography on the topic and why I think these approaches fall short in their analysis. Secondly, I explain how Mao's perception of the bourgeois nature of medical knowledge prompted action against the established medical elite. Lastly, I show how healthcare policy reforms during

¹ Elisabeth Hsu, 'The History of Chinese Medicine in the People's Republic of China and Its Globalization', *East Asian Science, Technology and Society* 2 (2008) 465-484, 480.

² Christos Lynteris, *The Spirit of Selflessness in Maoist China: Socialist Medicine and the New Man* (Cambridge 2013) 63.

the Cultural Revolution, mainly the promotion of the use of Chinese medicine and the Barefoot Doctors Programme, can be seen as solutions to what Mao perceived as the gatekeeping of medical knowledge.

Historiography

Groups providing healthcare to rural populations were present in China before the CCP took power in 1949, and such programmes continued with a focus on eliminating infectious diseases and promoting basic hygiene practices.³ However, what distinguished barefoot doctors from other rural health workers was their association with the Co-operative Medical System. Established in 1968, the Cooperative Medical System used barefoot doctors as the driving force behind a new healthcare programme where production communes contributed to a shared fund from which their medical expenses were covered. Therefore, it could be argued that the Cultural Revolution merely repackaged these existing workers as ‘barefoot doctors’. However, the question remains why was there a need to introduce the Barefoot Doctors Programme in the first place?

Much of the literature on the BDP focuses on its role in spreading the use of Chinese medicine under the orders of Mao. In short, Chinese medicine is best understood in contrast to Western medical practices such as vaccinations, injections or IV fluids.⁴ Instead,

3 Kim Taylor, *Chinese Medicine in Early Communist China, 1945 - 63: A Medicine of Revolution*. Needham Research Institute Series (London 2005) 116.

4 Sydney D. White, ‘Deciphering “integrated

Chinese medicine includes the use of traditional herbology as well as pulse reading, cupping, acupuncture and massage.⁵ Further distinctions can be made between the terms ‘Chinese medicine’ and ‘traditional Chinese medicine’ which explore the political significance of separating healthcare policies under the CCP from that of the preceding Nationalist Party (Kuomintang).⁶ For the sake of clarity, this article uses ‘Chinese medicine’ to refer to medical practices and customs which existed before the introduction of Western medicine in China. Barefoot doctors are generally portrayed as pioneers of such non-Western medicine, using native medicinal practices such as traditional herbology and acupuncture to treat rural populations.

Mao’s support of Chinese medicine and its importance in the training received by barefoot doctors has generally been explained through political or economic lenses. In her work on medicine in early Communist China, Kim Taylor proposes that Mao’s endorsement of Chinese medicine was borne out of a desire for national ‘self-reliance’ in light of the Sino-Soviet split and the subsequent withdrawal of the Soviet Union’s scientific support. Without

Chinese and Western Medicine’ in the Rural Lijiang Basin: State Policy and Local Practice(s) in Socialist China,’ *Social Science* 49 (1999), 1337-1347, 1340.

5 Youngsub Lee and Hyongsup Kim, ‘The Turning Point of China’s Rural Public Health during the Cultural Revolution Period: Barefoot Doctors: A Narrative,’ *Iranian Journal of Public Health* 47 (2018), 1-8, 2.

6 Xiaoping Fang, *Barefoot Doctors and Western Medicine in China* (Rochester 2012) 6.

Soviet expertise, Mao turned to popular remedial practices to advance medical knowledge.⁷ Likewise, historian Roser Alvarez-Klee suggests feelings of political insecurity prompted Mao to lash out at the Ministry of Health and thus prompt a revolution in healthcare practices. Supposedly, the influence of Mao's political rival Liu Shaoqi in the Ministry of Health made healthcare policies a target for attack.⁸ On the other hand, Sanchun Xu and Danian Hu argue that support for Chinese medicine was a result of practical reasons. With almost all of the 10.000 to 40.000 doctors trained in Western medicine practicing in major cities, reliance on Chinese medicinal practices was the most realistic and cost-effective option to provide healthcare to as many people as possible.⁹

However, historian Miriam Gross' research on Mao's famous campaign to eradicate snail fever and other 'plagues' draws attention to the nexus between scientific knowledge and ideological control in Maoist thought. Notably, she observes how Mao's distaste towards 'bookish, theoretical professional science' did not mean he was necessarily anti-science.¹⁰ Instead, Mao's approach

⁷ Taylor, *Chinese Medicine in Early Communist China*, 117.

⁸ Alvarez-Klee, Roser, 'China: The development of the health system during the Maoist period (1949–76)', *Business History* 61 (2018) 1–20, 6.

⁹ Sanchun Xu en Danian Hu, 'Barefoot Doctors and the "Health Care Revolution" in Rural China: A Study Centered on Shandong Province', *Endeavour* 41 (2017) 136–145, 137.

¹⁰ Miriam Gross, *Farewell to the God of Plague: Chairman Mao's Campaign to Deworm China*

Afb. 2: Go to the countryside to serve the 500 million peasants. Bron: chinese posters.net

towards knowledge production was strongly influenced by his belief that relying on the rural masses would prevent bourgeois thinking from creeping back into Chinese society. Political scientist Rensselaer Lee uses the term 'technical democracy' to describe the ideological aim of Mao's approach towards science.¹¹ Although his research focused on the CCP's ideological motivations towards using technology, his explanation of Mao's understanding of the knowledge divide between the classes as a form of class exploitation sheds light on Mao's resolve in dismantling the elitist medical establishment.¹² Building on the conclusions of Gross

(Oakland 2016) 207.

¹¹ Rensselaer W. Lee, 'The Politics of Technology in Communist China,' *Comparative Politics* 5 (1973) 2, 237–260, 237.

¹² Ibid., 249.

and Lee, I propose that the influence of Mao's thoughts on egalitarianism and knowledge production are key factors in understanding how the Chinese healthcare system was shaped by the ideological underpinnings of the Cultural Revolution.

Identifying the problem: elitism in knowledge production

Lee clarifies his usage of the term 'technical democracy' by describing it as a system which prizes and applies knowledge from the masses in order to combat the concentration of technical control from an elite group of scientific experts.¹³ To understand why Mao opposed the production of scientific knowledge being relegated to those with professional education, the term 'red and expert' can be used. It is not enough for a technical specialist to rely on their knowledge to guarantee their standing in society (white); their commitment to Maoism is equally important in guaranteeing their loyalty to the state (red).¹⁴ Mao feared that if scientific experts were able to contradict or oppose CCP policies due to their expertise, CCP influence was under threat.

With regards to medical knowledge, it is also important to understand that Mao regarded medical experts and their institutions as symbols of knowledge elitism. His opposition to the professi-

onalism of knowledge can be seen in his dismissal of the most basic representation of knowledge: books. Mao's rejection of book-based learning stems from his belief in the value of knowledge from practical experience.¹⁵ The abstract and theoretical medical knowledge gained by doctors in elite institutions produced experts who were removed from the masses who needed their help most.¹⁶ Furthermore, the existing model of Chinese medical teaching was based on a master-disciple hierarchy and medical knowledge was not readily shared, thus reinforcing an elitist practice.¹⁷ Stripping away the power of professional healthcare workers as the apex of all medical knowledge was the first step in ensuring their ideological alignment with Maoism. The stratification of knowledge production had led to so-called 'white experts' who were too distanced from the proletariat.

A solution from the masses

Mao's solution to the elite production of knowledge was characteristic of Maoism: he turned to the people. Instead of uneducated masses who only received knowledge, Mao wanted the public to be active participants in

¹³ Ibid., 237.

¹⁴ Dennis Ray, 'Red and Expert' and China's Cultural Revolution,' *Pacific Affairs* 43 (1970) 22–33, 23. See also: Mao Zedong (1958) 'Red and Expert' (31 January 1958). Available at https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-8/mswv8_04.htm (Accessed: 26 Nov 2020).

¹⁵ Gross, *Farewell to the God of Plague*, 37. See also: Mao Zedong (1930) 'Oppose Book Worship' (May 1930). Available at https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-6/mswv6_11.htm (Accessed: 26 Nov 2020).

¹⁶ Lan Angela Li, 'The edge of expertise: Representing barefoot doctors in Cultural Revolution China,' *Endeavour* 39 (2015) 160–167, 162.

¹⁷ Fang, *Barefoot Doctors and Western Medicine in China*, 43.

knowledge creation and dissemination. In the spirit of egalitarianism, the endorsement of mass science and layman expertise was meant to dismantle the existing hierarchy of medical knowledge production. However, before the workers could be empowered, the ‘expert’ identity of existing medical practitioners had to be dealt with. During the Cultural Revolution, those deemed as intellectuals, including Chinese or Western trained doctors, were subject to a process of ‘political re-education’ which sought to erase their identity as professionally trained specialists. Hundreds of intellectuals were made to undergo self-criticism, attend classes on political thought, and engage in manual labour.

To fill the gap left by this systematic attack on the ‘experts’ professional medical knowledge, Mao aimed to gain knowledge from the ‘red’ masses. The workers and peasants of rural China were deemed as being ‘the most intelligent, [having] the best practical experience, and [having] never nursed the fetish of foreign dogma’.¹⁸ The virtue of scientific knowledge derived from the masses was based on the Maoist presupposition that the most effective forms of learning had to have a basis in reality.¹⁹ According to this attitude towards knowledge acquisition, there was a limit to what could be gained from bookish learning while the rest would

be consolidated in actual practice. From this perspective, we can understand the ideological premise for Mao’s healthcare reforms which he released on June 26, 1965.²⁰ Most notably, this directive included policies such as the transfer of urban professional doctors directly to rural areas and a reduction in the years of medical training from six to eight years.²¹ Decreasing the amount of medical training for healthcare professionals may seem like a paradoxical strategy to expand rural healthcare access. However, this policy is rooted upon Mao’s ideological reasonings, especially those concerning the importance of practical-based knowledge.²²

Healthcare was not immune to the power of ideology.

It is within this context of upturning the medical establishment and all it had come to represent that we should understand why Mao pursued the healthcare policies of the Cultural Revolution. However, one paradox remains. If Mao was dedicated to dismantling the

18 “Doctrine of Trailing Behind at a Snail’s Pace Is the Reactionary Philosophy of Slavish Comparadores,” *Peking Review*, 5 December 1969, p.26. (As cited in: Lee, ‘The Politics of Technology’, 250).

19 Gross, *Farewell to the God of Plague*, 209.

20 Mao Zedong (1965) ‘Directive on Public Health’ (26 June 1965). Available at http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_41.htm (Accessed: 26 Nov 2020).

21 Alvarez-Klee, ‘China: The development of the health system’, 6.

22 See also: Mao Zedong (1937) ‘On Practice: On the Relation Between Knowledge and Practice, Between Knowing and Doing’ (July 1937). Available at: https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-1/mswv1_16.htm. (Accessed: 26 Nov 2020).

existing medical establishment, why did the CCP support the practice and study of Chinese medicine? Was Chinese medicine not an inherently 'old' feature that was also subject to revolution?

The question of Chinese Medicine

One of the earliest events of the Cultural Revolution was the 'Destroy the Four Olds' campaign. During this campaign, Red Guards were encouraged to attack four aspects of Chinese society which represented values antithetical to Mao's interpretation of Communist ideology: old customs, old habits, old practices, and old ideas. Arguably, Chinese medicine falls under all these categories. As such, it has been suggested by political scientist Nancy Wei that healthcare policy managed to escape the wrath of the Cultural Revolution.²³ However, upon closer inspection it is evident that healthcare and medicinal practice in China did undergo an ideological purge.

Although the practice and teaching of Chinese medicine was not outrightly banned, the Cultural Revolution saw the obliteration of key mechanisms and symbols used to teach and preserve the legacy of Chinese medicine. Not only were institutions for medical learning shut down, but ancient books on Chinese medicinal history were destroyed and apprentices were encouraged to assault their elderly teachers.²⁴ Clearly,

healthcare was not immune to the power of ideology. However, if Mao supported the use of Chinese medicine, how can this assault be explained?

Healthcare reforms were part of a plan to reconstruct the concept of knowledge.

A distinction should be made between the knowledge of Chinese medicine and the establishment which institutionalised this knowledge. The Cultural Revolution's attack on the universities, professors, and practitioners of Chinese medicine had less to do with a vendetta against their knowledge, but more on what they had come to represent. As mentioned earlier, the gatekeeping nature of medical institutions separated the medical intelligentsia from the masses and for this, they were being punished. After addressing the problem of medical establishments, the next key policy in healthcare reforms during the Cultural Revolution which synthesises all of Maoist thought on the production of knowledge was the Barefoot Doctors Programme.

Understanding the Barefoot Doctors Programme

Previous studies on barefoot doctors portrayed them as playing a vital role in the promotion of Chinese medicine under the Cultural Revolution's healthcare reforms. However, based on her evaluation of the *Barefoot Doctor's Manual*,

23 Chunjuan Nancy Wei, 'Barefoot Doctors: The Legacy of Chairman Mao's Healthcare', in: Chunjuan Nancy Wei and Darryl E. Brock (red.), *Mr Science and Chairman Mao's Cultural Revolution: Science and Technology in Modern China* (Plymouth, UK) 254-280, on 264.

24 Gross, Miriam, 'Between Party, People, and

Profession: The Many Faces of the 'Doctor' during the Cultural Revolution', *Medical History* 62 (2018) 333-359, 347.

Elizabeth Hsu has argued that barefoot doctors also used Western antibiotics and when they did use Chinese practices, they were limited and significantly simplified. A prime example is how, although barefoot doctors were indeed trained in the study of acupuncture to treat illnesses, they only studied 6 out of 365 acupuncture points on the human body.²⁵ Furthermore, the goals of barefoot doctors were more focused on less specialised health practices such as proper hygiene, wound-dressing, and family-planning.

In all, barefoot doctors could hardly be regarded as experts of Chinese medicine. It can even be argued that their impact on providing effective healthcare to the rural Chinese population was not significant at all.²⁶ However, as per Maoist ideology, barefoot doctors were not meant to be professional experts in the first place. The three to six months of basic medical training barefoot doctors received was never meant to produce medical experts. In fact, their training was intentionally simplified in order to contrast with what Mao perceived as the overly theoretical knowledge that the medical establishment had been admonished for.

Conclusion

The onset of China's Great Proletarian Cultural Revolution marked a period of chaos, calamity, and the upheaval of many core sections of society. With regards to its effects on science, technology, and education, the Cultural

Revolution took the form of dismantling elitist forms of expertise and professionalism while reinforcing the right to knowledge production for the layman masses. This goal is elucidated in the healthcare reforms which took place during this period. Although economic pressures, practical constraints, and the domestic political tensions no doubt influenced how healthcare developed during the late 1960s, it would be amiss to neglect the contributing role of Maoist thought. Chairman Mao's perspectives on egalitarianism extended to his views on healthcare and the production of medical knowledge. A larger part of his policy during this time is best understood by the underlying principle that a new revolutionary healthcare system would emerge not from the medical establishment and elite professionals, but from the masses. In conclusion, using an ideological lens to examine Mao's healthcare policy shows that far from being without reason, healthcare reforms during the Cultural Revolution were part of a larger plan to reconstruct the concept of knowledge by redefining where it came from and who were its gatekeepers.

Azalea Roseli is a recent bachelor's graduate from History and the History of International Relations. Azalea is from Malaysia and moved to Utrecht in 2017. Her interests are Asian-Pacific history, international institutions of governance, the global Cold War, and food history.

²⁵ Hsu, 'The History of Chinese Medicine', 475.

²⁶ Ibid., 350.

A world history course of one's own?

Fig. 1: Maps are one of the sources students analyse in this course. For their first assignment, they visit the Map Room of Special Collections. Students make an analysis in which they discuss the choices the mapmaker has made, how they have been influenced by and/or contributed to a contemporary world view. One of the maps on display is this Buginese nautical chart, an example of indigenous cartography influenced by European sources and vice versa. This hybrid map illustrates course topics such as cultural encounters and politics of exchange in knowledge. Source: Utrecht University Library.

Karlijn Olijslager & Rachel Gillett

In this Aanzet-issue, which is our first bilingual publication, research on a variety of historical topics all over the globe is presented. The importance of research into the global processes that connect with local events is elaborated on by Rachel Gillett and Karlijn Olijslagers, coordinators of the first-year course World History. With this column, they hope to inspire students to think about and contribute to issues of decolonization, selectivity and inclusivity within both the course itself and the curriculum of the history programme at Utrecht University.

2020 has been no joke. But there is a historians' joke about it. Most historians specialize in a period of decades, sometimes centuries. A few narrow it down to a single year and its consequences (1968, 1989). Historians of the future, we suspect, will be asked which half of 2020 they specialize in. Perhaps even which month. This year has been historic on a scale unmatched in recent decades. A global pandemic. Worldwide protests against racism and police brutality. Contested elections and economic sanctions applied by superpowers against each other.

These global events have played out in uniquely local ways.

Each of these global events have played out in uniquely local ways. And yet they reveal our shared humanity. Doctors and nurses across the globe struggled as they saw a deadly disease defy their expertise and sophisticated hospital equipment fall short and fail to save lives. Some of us lost and grieved for loved ones, often through the social distance of a screen with strict lockdowns in place. Yet parents in America are still left with school-aged children at home while in the Netherlands many are back at school. There are also similarities and differences in protests. One of Rachel's former students is holding teach-ins at Harvard to educate scholars there about police brutality in her home country of Nigeria and she also supported #BlackLivesMatter protests in the USA just as crowds of thousands gathered here in Utrecht to support Black Americans and

also examine racism in the Netherlands. This is world history.

When we do world history we trace connections, and identify moments of global change, but also pay attention to the local, and the human. 'Oma's kruidnoten' recipe can bring us into the complex and painful Dutch colonial past. World historians examine the ways in which humans encounter each other and are connected through these big networks and systems that influence our daily lives. The world history course at Utrecht asks students to analyse a rich and varied range of sources such as a drum, oral history, maps, music, and statues. It is inherently interdisciplinary because it engages with cultures who recorded their histories in a variety of different modes. It is precisely these approaches to history we apply in a course like World History. World history is not, however, and cannot be, the history of the whole world throughout recorded time. This is something we make abundantly clear in the first-year course "World History." It is impossible to tackle the history of the world in a seven-week teaching block. So, we make choices, as every historian does in their work.

World history requires a rich and varied range of sources.

The problem of what we choose to cover is particularly difficult in World History. So, we have to be open about it. Recently, Marijke Huisman pointed out in an interview with *DUB* that the center of the curriculum is Europe and

the transatlantic World.¹ She questions what this means for our worldview and subsequently, what kind of sources we deem relevant for the writing of histories. Marijke's argument pushes us to think further about the boundaries of our discipline, our UU history program and the place of World History in the curriculum. For example, the interconnected nature of the Haitian, French and American revolutions and their outcomes is now commonly acknowledged in state-of-the-field journals and conversations. This raises the question if it is better to include these perspectives in courses such as modern history or in a separate World History course? These are very pressing questions in the history department and students are part of that conversation so let us know what you think! We have a choice to include marginalized groups and individuals in courses that are not necessarily titled 'World' or 'Global History'. But will this marginalize them still further?

World history challenged the primacy placed on the textual.

World history has long been a site for the examination of the questions which drive the current movement to decolonize the University. It has challenged the primacy many Western and European history training programs

have placed on the textual. World History demands that we consider how empire and colonialism have shaped High School curricula, what counts as knowledge, what counts as evidence, and which debates are "significant" or which events are "consequential." Doing history from a world historical perspective enables students and teachers alike to critically challenge dominant narratives and push the boundaries of our analysis. The best outcome of world history is when students and teachers alike develop the critical thinking skills that are at the core of our discipline. In every lecture and seminar, we seek to invite that critique and we hope that the course generates the same lively spirit of critical inquiry in the readers of this journal and in the faculty, who decide next year's curricula. What are our founding assumptions? How can we include many perspectives, and place our cultural values in a global perspective? We leave you, then, with more questions than answers. And that's how we end the course. More knowledge, better knowledge, and more questions to take that knowledge further.

*Rachel Anne Gillett lectures in cultural history at the Utrecht University and writes about race, popular culture and empire. Her book, *At Home in Our Sounds: Race, Music, and Cultural Politics in Interwar Paris* is coming out in March. Karlijn Olijslager lectures in cultural history at Utrecht University and writes about representations of gender, class and race in women's exhibitions in the nineteenth and twentieth century. Together they coordinate the first-year course *World History*.*

¹ Floris van Bodegraven, 'UUsers: unintended consequences of rules are source of institutional racism', *DUB* (September 29, 2020), <https://www.dub.uu.nl/en/depth/uusers-unintended-consequences-rules-are-source-institutional-racism>, accessed on November 24, 2020.

Tweespalt in de tropen.

Over de hegemoniale VS, regime change in Latijns-Amerika en een 'opstandig' Brazilië

Afb. 1: Prent over de monroedoctrine. Uncle Sam 'beschermt' Latijns-Amerikanen tegen Europese inmen-ging. Bron: Library of congress.

Freek Wolter

In 1964, a coup d'état by members of the Brazilian Armed Forces led to the overthrow of president João Goulart. The American government supported this coup. Historians have explained this and other interventionist operations of the United States in Latin-America as a component of Cold War politics. In this article, however, Freek Wolter argues that the American interventionist policies date back to nineteenth-century hegemonic ideals and, more specifically, to the Monroe Doctrine of 1823. When the American government supported the coup in 1964, it was not the fear of communist influence that motivated their decision, but the fear of losing their hegemonic position in the Americas.

*‘He’s giving the damn country away to the...’*¹

In 1962 deed de Amerikaanse ambassadeur in Brazilië, Lincoln Gordon, zijn beklag over de koers van het land waar hij gestationeerd was. Zijn gesprekspartner, de president van de Verenigde Staten John F. Kennedy, snapte direct waar Gordon op doelde: *‘Communist-’*.² Het was een gesprek dat tijdens de Koude Oorlog ongetwijfeld vaker binnen de muren van het Oval Office gevoerd is. Zo zal president Eisenhower drie jaar eerder de dag vervloekt hebben waarop Fidel Castro in Cuba de leiding overnam.³ De Cubaanse en Braziliaanse regimes stond niet veel goeds te wachten: beide konden rekenen op een Amerikaanse (militaire) interventie.⁴

De VS beperkten interventionisme tijdens de Koude Oorlog echter niet tot Brazilië of Cuba. In totaal bedienden de Amerikanen zich tijdens dit conflict 72 keer van een interventie om een pro-Amerikaanse regering aan de macht te brengen of te houden. Een buitengewoon populair doelwit bevond

zich ten zuiden van de supermacht zelf: Latijns-Amerika. Van de 72 interventies voltrokken zich er 23 in de ‘Amerikaanse achtertuin’.⁵ Hoewel deze interventies vaak midden in de Koude Oorlog plaatsvonden, speelde rivaliteit met de Sovjet-Unie slechts een bijrol. Politicologe Lindsey O’Rourke karakteriseert deze interventiepolitiek dan ook niet als ‘a specific Cold War strategy per se, but rather a strategy of regional hegemony’.⁶

Rivaliteit met de Sovjet-Unie speelde een bijrol.

De grote noorderbuur vond namelijk al sinds het begin van de negentiende eeuw dat Zuid- en Midden-Amerika behoorden tot zijn eigen invloedssfeer.⁷ Toch laten veel academici de voorgeschiedenis van Amerikaanse inmenging in Latijns-Amerika links liggen, om zich op rivaliteit met de Sovjet-Unie en angst voor het communisme te focussen.⁸ Daarmee ontstaat een onvolledig beeld van de Amerikaanse betrokkenheid bij regimeveranderingen in Latijns-Amerika, want juist het historische perspectief is onmisbaar om de interventiepolitiek van de VS te kunnen begrijpen.

1 White House, Transcript of Meeting between President Kennedy, Ambassador Lincoln Gordon and Richard Goodwin. 30 juli 1962., in: Timothy Naftali (red.), *The presidential recordings of John F. Kennedy. The great crises. Volume one* (New York 2001) 18.

2 White House, Transcript of Meeting between President Kennedy, Ambassador Lincoln Gordon and Richard Goodwin. 30 juli 1962. 18.

3 Joseph Smith, *The United States and Latin America. A history of American diplomacy. 1776-2000* (Londen/New York 2005) 126-127.

4 Smith, *The United States and Latin America*, 129.

5 Lindsey A. O’Rourke, *Covert regime change. America’s secret Cold War* (Ithaca/Londen 2018) 2-3.

6 O’Rourke, *Covert regime change*, 5.

7 Smith, *The United States and Latin America*, 16.

8 Zoals ook historicus Viyad Prashad in zijn boek *The darker nations. A people’s history of the Third World* (New York/Londen 2007) 134-150.

In dit essay staan de wortels van de relatie tussen de VS en hun zuiderburen centraal. Een constante in deze geschiedenis is het Amerikaanse idee hege-
moon op het westelijk halfrond te zijn.⁹ Dit is een belangrijke verklarende factor voor de Amerikaanse interventiepoli-
tiek in Latijns-Amerika ten tijde van de Koude Oorlog. Internationale betrek-
kingen worden immers niet uitsluitend door materiële belangen vormgegeven, maar ook door ideeën, stereotypes en vooroordelen, die vaak diep in de geschiedenis geworteld zijn.¹⁰

Eerst analyseer ik dit Amerikaanse ‘hegemoniale denken’, te beginnen bij de monroedoctrine uit 1823. Ver-
volgens leg ik de link met de praktijk aan de hand van de Amerikaanse interventie in Brazilië in 1964. Deze interventie vond midden in de Koude Oorlog plaatst, maar is relatief onder-
belicht gebleven. Een brondossier samengesteld door het onafhankelijke onderzoeksinstituut *National Security Archive*, biedt de mogelijkheid om deze interventie nader te onderzoeken.¹¹ Op basis van de memoranda, beleidsadviezen en geluidsfragmenten uit dit dossier is het mogelijk om de denktrant van betrokken Amerikaanse beleidsmakers te reconstrueren. De kracht van deze

bronnen schuilt niet zozeer in hun al dan niet objectieve, en sowieso eenzijdige, beschrijving van de gebeurtenissen, maar eerder in het beeld dat de docu-
menten schetsen van de Amerikaanse beoordeling van hetgeen zich in Brazilië afspeelde. Juist uit deze subjectieve lading blijkt welke invloed het hegemo-
niale idee had op de betrokkenheid van de VS bij de Braziliaanse staatsgreep in 1964.

Ideeën, stereotypes en vooroordelen geven internationale betrekkingen vorm.

Geloven in hegemonie

In 1823 legde James Monroe, presi-
dent van de toen nog jonge Verenigde Staten, in zijn jaarlijkse *message to congress* de ideologische basis voor het idee van Amerikaanse hegemonie op het westelijk halfrond.¹² Zijn bericht aan de Amerikaanse volksvergadering had een duidelijke strekking. Het moest voortaan gedaan zijn met Europees ko-
lonialisme in de Amerikaanse ‘invloeds-
sfeer’, die ook de pas vrijgevochten Latijns-Amerikaanse zusterrepublieken omvatte.¹³ Aan het begin van de eeuw van het imperialisme verklaarde president Monroe het halfrond van *life*,

9 Smith, *The United States and Latin America*, 16.

10 Ian Hurd, ‘Constructivism’, in: Christian Reus-Smit en Duncan Snidal (red.) *The Oxford handbook of international relations* (Oxford 2008) 298-313, aldaar 301, 303.

11 Brazil marks 50th anniversary of military coup, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 465 James G Hershberg en Peter Kornbluh (2 april 2014), <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB465/>.

12 Smith, *The United States and Latin America*, 17; Grace Livingstone, *America's backyard. The United States and Latin America from the Monroe doctrine to the war on terror* (Londen 2013) 9.; O'Rourke, *Covert regime change*, 5.

13 The Monroe doctrine, 2 december 1823, in: *Keen's Latin American civilization. Volume 2. The modern era. A primary source reader*, red. Robert M. Buffington en Lila Caimari (Boulder 2016), 329-331, aldaar 329-330.

liberty and the pursuit of happiness unilateraal tot verboden terrein voor Europese koloniale avonturen.¹⁴

Dat was in 1823 een wel erg overmoedig streven. De VS waren jong en nog niet sterk genoeg om zich in het buitenland te doen gelden.¹⁵ Toch sloeg Monroe's defensieve retoriek aan, constateert historicus Joseph Smith: '[...] the idea of a separate and distinctive western hemispheric political system in which the United States assumed a pre-eminent and protective role reflected the rhetoric of the American Revolution and developed into a national symbol around which Americans could readily identify.'¹⁶ De monroedoctrine was geboren.

Pas tijdens het presidentschap van Theodore Roosevelt en het tijdperk van de *dollar diplomacy* (1900-1930) werd daad bij woord gevoegd.¹⁷ Het Amerika van Roosevelt en zijn opvolgers bleek echter geen beschermende hegemoon. Conform Roosevelt's mantra – 'speak softly but carry a big stick' – ontpopten de VS zich namelijk tot de imperialistische en interventionistische politieagent van het westelijk halfmond. Tussen 1900-1930 sloegen de VS wel dertig keer met de 'big stick', vooral

Afb. 2: João Goulart (1919-1976), president van Brazilië 1961-1964. Bron: Nationaal Archief.

in Midden-Amerika en de Caraïben.¹⁸ Roosevelt verantwoordde dit interventionisme in zijn corollarium op de monroedoctrine uit 1904 als volgt: 'chronisch wanbeleid' in Latijns-Amerikaanse staten noodzaakte de interventie van een 'geciviliseerde mogendheid' – lees: de VS.¹⁹

Die retoriek speelde in op het Amerikaanse superioriteitsgevoel, dat onder andere werd aangezet door conflicten als de Mexicaans-Amerikaanse oorlog (1846-1848).²⁰ Zodoende verankerden

14 The Monroe doctrine, 2 december 1823, 330.

15 Keen's *Latin American civilization. Volume 2. The modern era. A primary source reader*, red. Robert M. Buffington en Lila Caimari (Boulder 2016), 329.

16 Smith, *The United States and Latin America*, 17.

17 Alan McPherson, *Intimate ties. Bitter struggles. The United States and Latin America since 1945* (Washington 2006) 9-11.

18 Livingstone, *America's backyard*, 13. *Corollary to the Monroe doctrine*, 6 december 1904, in: Keen's *Latin American civilization. Volume 2. The modern era. A primary source reader*, red. Robert M. Buffington en Lila Caimari (Boulder 2016), 338-340, aldaar 338.

19 Corollary to the Monroe doctrine, 6 december 1904, 338.

20 Michel Gobat, 'The invention of Latin America. A transnational history of anti-imperialism, democracy and race', *The American historical*

zich volgens historicus Alan McPherson, hardnekkige stereotypes van Latijns-Amerikanen in het Amerikaanse wereldbeeld.²¹ Gezien de hoge omloopsnelheid van Latijns-Amerikaanse regeringen kwamen veel Amerikanen bovendien tot een conclusie die *el libertador* Simon Bolívar al op zijn sterfbed in 1830 had getrokken: '[Latijns-] Amerika is onbestuurbaar'.²² Die veronderstelling had concrete gevolgen. Zo werd Cuba in 1902 door middel van het *Platt Amendment* gedegradeerd tot Amerikaans protectoraat, aangezien Cubaans zelfbestuur volgens de VS onherroepelijk zou leiden tot chaos en instabiliteit.²³

Het Amerikaanse hegemoniale idee stoelde dus op het beeld van de VS als beschermheer van het westelijk halfrond en de interventionistische traditie die daaruit voortkwam. De Amerikanen legitimeerden deze hegemoniale pretenties op basis van hun vermeende superioriteit. Ook later, in het tijdperk van ideologische tweestrijd tussen VS en de Sovjet-Unie, bleek deze denkwijze invloedrijk.

review 118 (2013) 5, 1345-1375, 1349.

21 Smith, *The United States and Latin America*, 28-29.; McPherson, *Intimate ties. Bitter struggles*, 6.

22 Smith, *The United States and Latin America*, 41.; Citaat: Ibidem, 21.

23 Transcript of the Platt amendment, 2 maart 1901, op: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=55&page=transcript> (16 juni 2020).; Livingstone, *America's backyard*, 11.; Jack C. Lane, 'Instrument for empire. The American military government in Cuba. 1899-1902', *Science & society* 36 (1972) 3, 314-330, 325-326.

Een opstandige reus

Rivaliteit met de Russen, de opkomst van Fidel Castro en het streven naar onafhankelijke politiek vanuit Latijns-Amerika: de hegemonie van de VS stond in de jaren zestig onder druk. Door middel van economische modernisering en interventionistische paardenmiddelen, zoals regimeverandering, probeerde Washington deze gevaren te bezweren.²⁴ Volgens politicologe O'Rourke was dergelijk beleid een gevolg van het Amerikaanse hegemoniale denken.²⁵ In het tweede deel van dit essay zal ik deze stelling onderbouwen en illustreren, aan de hand van het voorbeeld van de Amerikaanse interventie en de aanloop naar deze in Brazilië uit 1964.

De hegemoniale positie van de VS stond in de jaren zestig onder druk.

Brazilië was als 'reus van het zuiden' een belangrijk land voor de VS.²⁶ Het feit dat de in 1961 aangetreden Braziliaanse president João Goulart het land de verkeerde – lees: minder Amerikaanse – kant op stuurde werd dan ook als een bedreiging ervaren.²⁷ Zo uitte Robert Kennedy, broer van JFK en minister van Justitie, tijdens een gesprek met Goulart in 1962 zijn zorgen over extreemlinkse infiltranten in de Brazilië

24 Hal Brands, *Latin America's Cold War* (Cambridge/Londen 2010) 37-38.

25 O'Rourke, *Covert regime change*, 5.

26 McPherson, *Intimate ties. Bitter struggles*, 61-62.

27 Livingstone, *America's backyard*, 46.

aanse overheid, Goularts onafhankelijke internationale politiek en de economische malaise in het land.²⁸ Gebrek aan Braziliaans enthousiasme voor JFK's moderniseringsplan, de *Alliance for Progress*, was een 'teleurstelling'.²⁹

De VS waren duidelijk bezorgd over de opkomst van anti-Amerikaanse sentimenten in Brazilië. Zo blijkt uit 'U.S. short term policy toward Brazil' uit 1962 dat de Amerikanen beleid maakten om te voorkomen dat Goulart Brazilië om zou vormen tot een linkse dictatuur.³⁰ Op het eerste gezicht lijkt dit een Koude Oorlogsangst *par excellence*. Toch blijkt uit een nauwkeurige lezing van de bronnen dat het conflict met de Sovjet-Unie enkel een nieuwe, hevigere dynamiek binnen het al bestaande Amerikaanse hegemoniale idee teweegbracht.

De VS vreesden namelijk niet specifiek voor een extreemlinks regime in Brazilië, maar juist voor het anti-Amerikaanse en ondemocratische karakter van een dergelijk regime. Uit onder andere de eerste doelstelling in de 'Approved short-term policy in Brazil' uit 1963 blijkt dat een te rechts-nationalistische regering om dezelfde redenen vermeden diende te worden:

28 U.S. Embassy, Rio de Janeiro, Airgram A-710, 'Minutes of conversation between Brazilian President Joao Goulart and Attorney General Robert F. Kennedy. Brasilia. 17 december 1962' 19 december 1962, 2, 2-3.

29 'Minutes of conversation between Brazilian President Joao Goulart and Attorney General Robert F. Kennedy. Brasilia. 17 december 1962', 2.

30 NSC, Memorandum, 'U.S. Short-Term policy toward Brazil,' secret, 11 december 1962, 5.

Afb. 3: John F. Kennedy (1917-1963), president van de Verenigde Staten 1961-1963. Bron: <https://pxhere.com/nl/photo/949897>.

Promote and strengthen in *all sectors* of Brazilian life democratically-oriented forces which can restrain undemocratic or anti-democratic excesses by Goulart of his extreme leftist or ultranationalist supporters (*and also, to the limited extent it threatens, by the extreme right as well*) [...]³¹

Hoewel de dreiging in het geval van Goulart eerder van links dan van rechts zou komen, zagen de VS dus in beide politieke uitersten een gevaar.³²

Zowel extreemlinks als -rechts koesterden immers anti-Amerikaanse sentimenten en moest dientengevolg-

31 State Department, Latin American Policy Committee, 'Approved short-term policy in Brazil,' secret, 3 oktober 1963, 6. (eigen cursivering); vergl. Department of State, Memorandum to Mr. McGeorge Bundy, 'Political considerations affecting U.S. assistance to Brazil,' Secret. 7 maart 1963, 8.

32 Goulart was overigens geen extreemlinks politicus, maar eerder een hervormer. Leslie Bethell, *Brazil. Essays on history and politics* (Londen 2019) 206-208.

ge uit de hoofdstad Brasilia geweerd worden. Een anti-Amerikaans bewind in de Zuid-Amerikaanse reus was namelijk niet te rijmen met het hegemoniale idee van de VS. Om hun dominantie op het westelijk halfrond te waarborgen, hadden de Amerikanen juist een stabiel, plooibaar en vooral pro-Amerikaans Brazilië nodig.³³ Washington zag het leger als de aangewezen partij om een dergelijk pro-Amerikaans bewind te voeren.³⁴ Vanaf 1962 zetten de VS zich dan ook in om hun banden met het Braziliaanse militaire apparaat aan te halen.³⁵

Er is nog een tweede reden waaruit blijkt dat de VS niet door een tweepolige bril naar Brazilië keken. Washington vreesde namelijk nauwelijks voor Braziliaanse toenadering tot Moskou. Na het echec van de Sovjets tijdens de Cubacrisis concludeerden de Amerikanen dat 'US prestige and credibility are high and Soviet reliability correspondingly low [...]'.³⁶ Het was juist het 'onafhankelijke' buitenlandse beleid

van Goulart dat de VS zorgen baarde.³⁷ Onder Goulart profileerde Brazilië zich als een wereldmacht, met de vermeende ambitie om als gidsland van een 'derde weg' ook andere ontwikkelende landen uit het Amerikaanse kamp weg te lokken.³⁸ Voor de VS was het idee van een onafhankelijk Brazilië op het wereldtoneel echter absurd. Zo worden in beleidsstukken termen als onafhankelijk en neutraal consequent tussen bijna schertsende aanhalingstekens vermeld.³⁹

Zowel extreemlinks als -rechts koesterde anti-Amerikaanse sentimenten.

Dat wil niet zeggen dat de Amerikanen Goularts onafhankelijke pretenties helemaal niet serieus namen. Een onafhankelijk Brazilië dat zich aan zou sluiten bij een 'derde blok' was immers een gevaar voor Amerikaanse dominantie in het politieke systeem van het westelijk halfrond.⁴⁰ Het feit dat Brazilië weigerde zich tijdens de Cubacrisis openlijk tegen Fidel Castro uit te spreken zorgde dan ook voor wrevel. Zulk gedrag werd resoluut bestempeld als gevaarlijk 'insofar as it encourages resistance to policy objectives in this

33 'U.S. Short-Term policy toward Brazil,' secret, 11 december 1962, 5.

34 Prashad, *The darker nations*, 140-141.

35 Smith, *The United States and Latin America*, 132-133.; Zie ook: Transcript of Meeting between President Kennedy, Ambassador Lincoln Gordon and Richard Goodwin, 30 juli 1962.

36 'U.S. Short-Term policy toward Brazil,' secret, 11 december 1962, 3.; zie ook: 'The October confrontation between the U.S. and the Soviet Union and Cuba has apparently deeply impressed him [Goulart], raising grave doubts on the viability of support from Russia [...]' 'Political considerations affecting U.S. assistance to Brazil,' Secret, 7 maart 1963, 5.

37 'Approved short-term policy in Brazil,' secret, 3 oktober 1963, 5.

38 Ibidem.

39 Prashad, *The darker nations*, 48.; Zie bijvoorbeeld: 'Approved short-term policy in Brazil,' secret, 3 oktober 1963, 5.

40 The Monroe doctrine, 2 december 1823.; Corollary to the Monroe doctrine, 6 december, 1904.

hemisphere'.⁴¹

The U.S. experience

Naast Goularts binnen- en buitenlandse beleid kon ook de labiele staat van de Braziliaanse economie in Washington op bezorgde blikken rekenen. Economische malaise was immers een goede voedingsbodem voor anti-Amerikaanse krachten, zoals het communisme.⁴² Brazilië kampte onder andere met oplopende inflatie en buitenlandse valuta-reserves die als sneeuw voor de tropische zon verdwenen.⁴³ Het tekort aan deviezen was zelfs zo nijpend dat Goulart de aankoop van Poolse legerhelikopters betaalde in zakken tweedegraads koffie. Ambassadeur Gordon was bepaald niet te spreken over zulke koffie-helikopterhandel – met nota bene een communistisch land – en vermoedde anti-Amerikaanse opzet.⁴⁴

Voor hulp kwam Brasilia aankloppen bij Washington. Op korte termijn bestond deze hulp uit financiële steun vanuit het Westen, maar op langere termijn werd zij vooral gebaseerd op Kennedy's Latijns-Amerikaanse hervormingsprogramma: de Alliance for Progress.⁴⁵

41 'U.S. Short-Term policy toward Brazil,' secret. 11 december 1962, 4.

42 John DeWitt, 'The Alliance for Progress. Economic warfare in Brazil (1962-1964)', *Journal of Third World studies* 26 (2009) 1, 57-76, aldaar 58.

43 'Minutes of conversation between Brazilian President Joao Goulart and Attorney General Robert F. Kennedy. Brasilia. 17 december 1962', 3.

44 Ibidem, 8.

45 'Political considerations affecting U.S. assistance to Brazil,' secret. 7 maart 1963, 1.

Afb. 4: Lyndon B. Johnson (1908-1973), president van de Verenigde Staten 1963-1969. Bron: <https://www.pikrepo.com/fcdkx/lyndon-b-johnson-photo>.

Dit programma was aanvankelijk bedoeld om Zuid- en Midden-Amerika sociaaleconomisch te verheffen, maar verzandde al gauw in een frontale aanval tegen de opmars van anti-Amerikaanse krachten. Het stereotype van de voor zelfbestuur ongeschikte Latijns-Amerikaan speelde daarbij een hoofdrol.⁴⁶

Zo werd de Alliance for Progress in Brazilië getekend door Amerikaanse betutteling, hetgeen er uiteindelijk toe leidde dat het programma gebruikt werd ter ondermijning van het gezag van de 'weigerachtige' Goulart.⁴⁷ Dit was een

46 DeWitt, 'The Alliance for Progress', 57-58.

47 Ibidem, 57.

houding die de Amerikanen niet vreemd was. Ook uit de *Roosevelt corollary* (en het daarop gebaseerde interventie-onisme) blijkt dat de VS als vermeend superieure natie volledig overtuigd waren van het eigen gelijk.⁴⁸

Ook de Alliance for Progress was dus op een Amerikaans superioriteitsgevoel gebaseerd. Het beoogde resultaat van dit hervormingsprogramma was namelijk het dupliceren van de *U.S. experience* in Latijns-Amerika.⁴⁹ Latijnse staten zoals Brazilië moesten worden zoals hun Angelsaksische noorderbuur: liberaal, geïndustrialiseerd en rijk.⁵⁰ In sprake werd de Brazilianen tijdens deze beoogde 'transformatie' van hun eigen land niet gegund. Washington hield de controle over de hervormingen liever in eigen hand.⁵¹

Pogingen van Goulart om meer grip op het programma te krijgen zorgden er daarom voor dat de VS zijn nationale overheid simpelweg ontweken, om vervolgens samen te werken met gewillige lokale politici.⁵² Vooral Robert Kennedy was op dit gebied voorstander van een harde 'voor-wat-hoort-wat'-lijn jegens Goulart.⁵³ Buitenlandminister Dean Rusk was subtieler, maar feitelijk

even stellig in zijn verwoording: 'I think there's a difference between being in a position of saying, "we know how Brazil ought to be run," and putting it in terms of your problems here and getting the job done here [...]'.⁵⁴

Conclusie

In 1964 gebeurde waar Washington al jaren voor vreesde. Goulart bezweek dat jaar definitief voor de avances van extreemlinks – in Amerikaanse ogen althans. Voor zowel de gematigde Braziliaanse legertop als voor de VS was dit onacceptabel.⁵⁵ De opvolger van de onlangs vermoorde president Kennedy, Lyndon B. Johnson, toonde zich 31 maart van dat jaar daarom bereid tot het uiterste te gaan. Koste wat kost moest voorkomen worden dat de Braziliaanse reus zou vallen voor de verleidingen van anti-Amerikaanse krachten. Desnoods met *boots on the ground*.⁵⁶

Steun voor dergelijke regimeveranderingen was niet, zoals vaak verondersteld, per definitie een product van de Koude Oorlog, maar eerder een gevolg van het hegemoniale idee.⁵⁷ De monroedoctrine, het interventionisme van Roosevelt en culturele vooroordelen droegen elk bij aan de vormgeving, legitimering en precedentsvorming van

48 Corollary to the Monroe doctrine, 6 december 1904, 338-340.

49 Brands, *Latin America's Cold War*, 46.

50 Ibidem, 38.

51 John DeWitt, 'The Alliance for Progress', 63-64.

52 Ibidem.

53 Excerpts from John F. Kennedy's conversation regarding Brazil with U.S. Ambassador to Brazil Lincoln Gordon, 8 maart 1963 (Meeting 77.1. President's office files. John F. Kennedy Presidential Library, Boston), 9.

54 Excerpts from John F. Kennedy's conversation regarding Brazil with U.S. Ambassador to Brazil Lincoln Gordon. 8 maart 1963, 10.

55 CIA, Current Intelligence Memorandum, 'Plotting Against Goulart,' Secret. 8 maart 1963.

56 President Lyndon B. Johnson discussing the impending coup in Brazil with Undersecretary of State George Ball. 31 maart 1964.

57 Vergl. DeWitt, 'The Alliance for Progress', 70.

Amerikaans ingrijpen in Latijns-Amerika. In Brazilië gebeurde dit conform het motto van Roosevelt enerzijds door ‘samenwerking’ via de Alliance for Progress (‘speak softly’); anderzijds werden banden met pro-Amerikaanse facties in het leger aangehaald. En in het uiterste geval toonde president Johnson zich bereid ook de ‘big stick’ weer uit de kast te halen.

Angst voor communisme of rivaliteit met Moskou waren in dit steekspel om de toekomst van Brazilië voor de Amerikanen nauwelijks aan de orde. Angst om hun hegemoniale positie te verliezen des te meer. Hoewel op basis van één casestudy niet gegeneraliseerd kan worden, worden de conclusies van dit onderzoek bevestigd door die van O’Rourke. Volgens haar was er geen sprake van een specifieke Koude Oorlogsstrategie, maar van het streven naar behoud van regionale hegemonie ‘[...] that has driven US policy in the Western Hemisphere ever since the Monroe Doctrine’.⁵⁸

Met succes wisten de VS hun dominante positie ook tegen een opstandig Brazilië te verdedigen. Op 1 april 1964, één dag na Johnsons *carte blanche*, werd door ambassadeur Gordon bericht dat: ‘[...] it [de coup] is “95% over. Branco [leider van de strijdkrachten] has taken over Rio. He has told us that he doesn’t need our help’.⁵⁹ De Braziliaanse generaals hadden het klusje eigenhandig geklaard. Goulart was ondertussen gevlucht naar Montevi-

deo in het naburige Uruguay.⁶⁰ Tot het einde van de militaire dictatuur in 1985 werd het presidentiële paleis in Brasilia bewoond door pro-Amerikaanse presidenten.⁶¹ Het recalcitrante Brazilië van Goulart vormde niet langer een obstakel voor de voortzetting van de Amerikaanse hegemonie op het westelijk halfrond. Kortom, *mission accomplished*.

Freek Wolter is a third year history student at the Utrecht University, where he followed the specialization ‘Globalisation and world order’. Freek closely follows contemporary international relations, but is especially interested in their history, with a predilection for the interbellum and the Cold War.

58 O’Rourke, *Covert regime change*, 5.

59 White House, Memorandum, “Brazil,” secret. 1 april 1964.

60 Central Intelligence Agency, Intelligence Cable, ‘Departure of Goulart from Porto Alegre for Montevideo,’ secret. 2 april 1964.

61 McPherson, *Intimate ties. Bitter struggles*, 63.

Paschalis Pechlivanis

Fig. 1: Dr. Paschalis Pechlivanis. Own image by dr. Pechlivanis.

Larissa Biemond en Omar Bugter

With all the thirty-year anniversaries around the end of the Cold War, the Fall of the Berlin Wall and the transformation of the Soviet-Union into the Russian Federation, the topic of the Cold War has again returned to the headlines. Meanwhile, heightened tensions between the transatlantic powers and Russia has led to an increased use of the concept of a “New Cold War” in Western media. But to what extent is this actually the case? Historisch Tijdschrift Aanzet interviewed dr. Paschalis Pechlivanis on his passion for Cold War research, spy thrillers and sports (history).

Because of the current Covid-19 pandemic, we spoke with Paschalis via an online video-call. With the recent birth of his child, Paschalis was tired, but excited to talk to us: 'It's the first time I get to talk about myself like this'. Even though he currently resides in the Netherlands, Paschalis has studied and worked at multiple European universities, from Greece to Wales and from Romania to Italy.

Paschalis describes his journey to Utrecht University as a common story among young academics ('I consider myself young', Paschalis adds laughingly). He met his Dutch wife in Florence, where they were both doing their PhDs. They agreed to follow the one who would find a job first, and after his wife got a job in the Netherlands, he ended up moving here. 'Luckily, the Netherlands is very open for international academics. I happened to find a job in Utrecht. How I ended up in Utrecht was therefore mostly a path of family circumstances, but it also had an academic factor, since Utrecht has a section within the History department that focuses on International Relations in a historical perspective, which is a perfect fit to my interests. Since 2017, I have felt academically very much at home here'.

Paschalis has studied and conducted research in more than just one European country. When asked how these countries and their academic cultures differ, Paschalis describes how, in his experience the university systems in Greece and Italy, where he completed his BA and PhD, were more hierarchical than the Dutch university system. 'The structure of these universities is more

liberal: there is no attendance, as a student you have to be self-disciplined.'

The contact between student and teacher is far more informal in Utrecht than what he was used to from his studies in Greece and Italy. However, it seems that this is changing as well, Paschalis says. 'Many of my young colleagues and friends who work in Greece have had experiences of university life abroad. With smaller seminar groups, they are more focused on the interests of the students.' Relations between professors and students are thus becoming less hierarchical and more informal there as well, due to the influx of a younger generation into academia.

'As a student you have to be self-disciplined.'

The main body of Paschalis' research focuses on the Cold War, and more specifically United States foreign policy and on the Balkans. He has recently published a book on the Cold War relations between the United States and Romania (*America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969-80*). In this research, Paschalis studied US foreign policy as it was implemented by the ever-changing presidential administrations towards Romania's national leader Nicolae Ceausescu. Paschalis' knowledge of the Romanian language was one of the main reasons to research this subject in Cold War history. Furthermore, Romania could be perceived as the maverick of the Eastern Bloc, according to Paschalis: 'Romania had a special role during the Cold War'.

Paschalis describes himself as a 'new Cold War historian'. He does not only

focus on the superpowers, but expands upon the foundation of knowledge with nuances from smaller countries involved in the conflict. In Paschalis' case, he approaches those smaller countries in relation to the US: 'The United States makes for a perfect subject of analysis, primarily because the state of the archives is excellent, as opposed to some of the Warsaw Pact archives. However, the United States is not the most easy country to do research in, considering the location and the costs.' Fortunately, the scholarship that Paschalis got from the European University Institute during his PhD made it possible for him to travel to the United States to visit the archives for his research.

Even though the Cold War has been studied by many for several decades, Paschalis does not see the current field of research as being completely saturated. 'There will always be new material and angles. We can also study non-state actors to a higher degree, not only state relations and policy. Meanwhile, state archives keep declassifying documents as time passes, which gives us historians access to new sources from the 1980s.' The focus on the cultural aspect of the Cold War has also grown in significance as an emerging topic. Paschalis welcomes this new perspective to the field, but remains nuanced: 'In the end, I want to maintain balance in the research.'

Although Paschalis also has a wider passion about America and American culture, he sees no link with his academic interest in the United States. 'It didn't cause my interest in the United States, but it made it easier to learn things, to associate things with topics you read about.' He states that he, like

Fig. 2: Romanian athlete Maricia Puică (in yellow-blue jersey behind number 373 of the US) during the 3000 meter race, which she would win. Source: Romanian Olympic and Sport Committee

many others, likes the blockbuster movies and series from the States, but isn't a superfan.

Aside from American (pop)culture, Paschalis enjoys watching football (the European kind) and basketball. He is a passionate fan of Greek team Olympiakos, who both have a football and basketball-team. When asked if there are any Dutch (or other European sides) he supports, Paschalis tells us that he doesn't really have any other favorites, but enjoys watching big teams play such as Real Madrid and Ajax. 'My father in law tried to make me an ADO Den Haag fan, but he was unsuccessful', Paschalis jokes.

On the question if we are seeing the rise of a new form of Cold War, Paschalis answers with a resounding 'No'. 'I

belong to a category of academics that are skeptical with the use of the term 'New Cold War'. The Cold War was a specific historical phenomenon, it was about a competition of world views and different universal aspirations between the US and the Soviet Union.' Paschalis suspects there is another reason for the use of the 'New Cold War'-concept: 'In the end, if you add the word "war" on the cover of a book, it becomes more appealing, you add some element of intrigue'.

'My father in law tried to make me an ADO fan'.

Even though his research into US-Romanian relations has just been finished, Paschalis already has new ideas for future research: 'I have been teaching a master's course about the Balkans as a Cold War microcosm. In the future, I would like to write a book about it.' Paschalis is also currently working on an article about the concept of duty for diplomats under authoritarian rule: how do diplomats act when there is a coup d'état? Paschalis: 'It's a very sensitive and delicate topic, in which I got interested when researching the Greek dictatorship of 1967-1974'.

Paschalis has also considered researching sports during the Cold War. He mentions that Romania is especially (again) an interesting case, being the only country of the Warsaw Pact to compete in the 1984 Olympics in the United States. Sports as an alternative arena of the Cold War seems to be an upcoming field of research, but Pascha-

lis doesn't yet have any concrete ideas regarding this topic. However, it would be a great way to combine two of his passions into one body of research.

Like many other academics, Paschalis does other stuff besides research. Before we were all holed down in our own houses, Paschalis liked to play football with friends on Sundays: 'Even though we play at a low level, it really helped to clear my head'. With that now being impossible, the best he can do is go for a run outside, or do other things inside his house: 'Nowadays, when the baby permits, I'd like to watch a series or read books in these times of partial lockdown'. Even in his choice of books and television series, his fascination for the Cold War is apparent: Paschalis admits being quite a fan of spy fiction such as John Le Carré and Graham Greene, and watching series about the Cold War. Sometimes, research finds its way into your personal life, even when you try not to work on it.

Dr. Paschalis Pechlivanis is an Assistant Professor in History of International Relations at the Department of History, Utrecht University. Within this field of research, his research interests specifically are the Cold War, US foreign policy and post-1945 European history. Pechlivanis first studied Law at Aristotle University of Thessaloniki, before studying International Relations at Aberystwyth University and obtained his PhD in History from the European University Institute in Florence.

Participatie en 'aanwezigheidsplicht' in tijden van corona

Afb. 1: Met infrarood aanwezigheid bijhouden?! Een presentielijst is beter! Foto: Bart van Overbeeke.

Frans Willem Lantink

In reaction to the Voorzet written by Gijs Toussaint, Frans Willem Lantink writes about the attendance requirement in academic education. He describes the development of the phenomenon and argues that an attendance list can be useful as a middle way. Moreover, Lantink discusses the effect covid-19 has on attendance requirement and academic education in general. Doing so, he pleads for a more creative approach in order to maximise what is possible within the current limitations, all for the sake of 'live' education.

In lang vervlogen tijden bestond een aanwezigheidsplicht in het universitair onderwijs zo goed als niet. Tijdens mijn eerste studiejaar 1979-1980 sloeg ik bij sommige eerstejaars cursussen de werkcolleges geregeld over. Alleen van mijn eerstejaars werkgroep middeleeuwen wilde ik geen werkcollege missen van Marietje van Winter, een enorme kans voor een eerstejaars student om van haar college te hebben! Toen ik aan de UU als docent kwam te werken in 2001 was de aanwezigheidsplicht bij werkcolleges allang ingevoerd. Die verplichting blijft goed te verdedigen, al is de handhaving soms rekkelijker, soms stringenter. Hoorcolleges hadden altijd een ander karakter, waar wel actief luisteren, maar veel minder interactiviteit verlangd werd of verwacht wordt. Hoorcolleges hebben lang een slechte naam gehad in de universitaire didactiek. Er zou enkel sprake zijn van ouderwetse kennisoverdracht, de inhoud zou niet beklijven en na een paar dagen al snel verdampen. Toch is de traditionele vorm van het hoorcollege niet verdwenen en blijft het een herkenbaar en nuttig onderdeel van het universitaire onderwijs bij introductie vakken in het eerste jaar van het BA-curriculum. Het is bekend dat de aandachtsspanne anno 2021 snel afneemt, het hoorcollege is een nieuwe oefening om concentratie te leren. Het maken van collegedictaten is een vaardigheid die wel bijgebracht moet worden.

Hoorcolleges hebben lang een slechte naam gehad in de universitaire didactiek.

Ter discussie staat of er een aanwezigheidsplicht moet gelden bij hoorcolleges. In de praktijk is die verplichting wel te vinden in cursushandleidingen, maar is de handhaving daarvan heel verschillend, dit geldt dan met name voor tweede- en derdejaars cursussen. De angst is vaak dat hoorcolleges gaande een cursus langzaam leeg lopen. Maar dat ligt dan vaak eerder aan de hoorcollegedocent dan aan de vorm zelf. Wat kan meespelen is de onduidelijkheid hoe de inhoud van de hoorcolleges al dan niet getoetst gaat worden. Ondertussen is er wel steeds meer een ‘presentieplicht’ bij hoorcolleges ingesloten, vaak naar de letter, maar niet in de praktijk. Beter dan de oplossing weer terug te gaan naar het systeem van vroeger, waar Gijs Toussaint voor pleit, zou een andere tussenoplossing zijn. Enerzijds over de hele linie in principe aanwezigheid niet verplicht te stellen, maar anderzijds wel aan te geven dat aanwezigheid niet alleen gewaardeerd maar ook wenselijk is voor het volgen van de cursus. Ik los dat zelf al op door het hanteren van een presentielijst. Waarbij dan helder gecommuniceerd moet worden dat het niet gebruikt gaat worden voor sancties of straffen, maar meer voor de monitoring van de participatie in een cursus. In een enkel geval, kan afwezigheid bij hoorcolleges wel een aandachtspunt zijn bij slechter presteren van studenten en een gesprek tussen docent en student daarover.

De crisis rond Covid-19 heeft het hele universitaire onderwijs diep geraakt. Aanwezigheidsplicht bij colleges online is natuurlijk van een heel andere orde. Het wordt wel gesteld, maar de handhaving laat zich raden. Ook hier

weer geldt dat het wel belangrijk is voor docenten om te kijken wie van de studenten in deze extreme tijden onder de radar verdwijnen. Het is duidelijk dat het onvolprezen Teams ook een functie kent voor een aanwezigheidslijst. De ‘aanwezigheid’ bij de nu algeheel virtuele hoorcolleges is illusoir. Desalniettemin zou nog meer dan nu het geval is, gekozen moeten worden voor meer ‘live’ interactieve vormen van hoorcolleges, maar ook hier is de praktijk wisselend.

Aanwezigheid bij de nu algehele virtuele hoorcolleges is illusoir.

Er zijn veel ervaringen opgedaan – noodgedwongen – met online-onderwijs. Alle nadelen zijn al uitgemeten. Een aspect wat opvalt is dat het verschil in actieve participatie van individuele studenten – altijd al een aandachtspunt – nu echt acuut kan worden. Bij colleges online vallen sommige studenten echt weg, terwijl de meest spraakzame studenten nog beter presteren. Bij participatie tijdens online-werkcolleges zullen uitgedachte toerbeurten en wisselende vastgestelde ‘sprekers’ onderdeel van elk lesplan voor elk werkcollege moeten zijn. Met bi-modaliteit is veel geëxperimenteerd, ook hier weer met wisselende resultaten. Het spreekt voor zich dat de kleine groepjes – in het eerste jaar – die alternerend wel ‘fysiek’ onderwijs krijgen, anders onderwijs krijgen dan bij de werkcolleges zoals voor corona.

Nu heeft ons allen een tweede lockdown geraakt. Zeer te hopen is dat we

in de onderwijsperiode 3 en 4 van het academisch jaar 2020-2021 langzaam aan weer richting normale onderwijsvormen terugkeren. Tot nu toe hebben de Nederlandse universiteiten precies en terughoudend het corona-regime gevolgd. Alleen al uit hoofde van aansprakelijkheid is dat goed te verdedigen. Toch komt de vraag op, of het recht van studenten op goed onderwijs (dat is dus niet uitsluitend online) écht de ruimte krijgt binnen wat mogelijk is. Er zou straks veel meer gekeken moeten worden wat er wél mogelijk is binnen de kaders. Studenten een heel jaar alleen online onderwijs geven (wat voor de meeste studenten geldt) is op de rand van het fatsoenlijke. Participatie met ‘live’ onderwijs, kan heel goed in kleinere groepen en in alternatieve samenstellingen en of ruimtes. Het is taboe te zeggen, maar soms wordt ook door docenten de weg van de minste weerstand gekozen. Het gaat niet er om de ‘randen van de regels opzoeken’ – een voorbeeld van de - totalitaire – taal van de coronapolitiek van de overheid – maar creatief begaan zijn met het belang van écht fysiek onderwijs.

Een leestip:

<https://www.scienceguide.nl/2020/12/wat-kunnen-we-leren-van-de-coronacrisis/>

Dr. Mr. F. W. Lantink is a teacher at the Department of History and Art History and mainly teaches in political history. Lantink graduated on his studies of Oswald Spengler and his further interests go out to multiple subjects, like Italian and German history, political ideologies and historiography and the theory of history.

Lieux de Mémoires in Turkije

Een onderzoek naar de Dag van de Republiek en de Dag van de Val van Constantinopel

Afb. 1: Mars tijdens tiende viering van de Dag van de Republiek. Bron: Hurriyet.

Askin Ceylan

Republic Day and the day of the fall of Constantinople, two Turkish holidays, seem to assert different narratives about the Turkish state. Askin Ceylan analyses both holidays in this article, and argues that they both contribute to disparate aspects of the Turkish identity. The theory of *lieux de mémoire* by Pierre Nora adds to her explanation of holidays as a source for historical consciousness. Whereas Republic Day emphasises the new path that the country took with Mustafa Kemal Atatürk as its first president, and legitimises the Turkish national state, the day of the fall of Constantinople highlights the Ottoman past.

Elke bezoeker aan Turkije zal het beamen: de symboliek van de Turkse Republiek en met name de ‘iconisering’ van Mustafa Kemal Atatürk is niet weg te denken uit het straatbeeld. In elke straat hangt wel een Turkse vlag en op elk plein staat wel een standbeeld van Atatürk. Deze iconisering is niet alleen zichtbaar op straat, maar ook in de populaire cultuur. Talloze films, boeken en series zijn geproduceerd over het leven van de ‘oprichter’ van Turkije.

Elk jaar wordt op 29 oktober door heel het land de oprichting van de Republiek Turkije groots gevierd. Ruim van tevoren bereiden scholen en scholieren massaal de viering voor en kleuren straten in heel het land rood-wit. De datum, 29 oktober, heeft grote betekenis als hét startpunt van de moderne Turkse Republiek, waar Atatürk en zijn soldaten voor hebben gestreden.

Gedurende de laatste twee decennia kregen de Osmaanse herinneringen, naast de republikeinse, steeds meer plek binnen de Turkse populaire cultuur. De Turkse film- en televisiewereld wordt overspoeld door series en films over sultans als Suleiman de Grote of over grote prestigieuze veroveringen zoals die van Constantinopel in 1453. De twee grootste publiekstrekkers, *Muhtesem Yüzyıl* (Magnifieke Eeuw, 2011) en *Fetih 1453* (Verovering 1453, 2012), werden niet alleen een hit in Turkije, maar bereikten ook een groot internationaal publiek.¹ Naast de herleving van de Osmaanse herin-

neringen in de film- en televisiewereld staat met name het jaar 1453 zelf in de aandacht. De verovering van Constantinopel op 29 mei 1453 door Mehmed II is een officiële feestdag geworden in de metropool Istanbul. Wat in de jaren vijftig was begonnen als een ingetogen viering is uitgegroeid tot een groot spektakel waar zelfs de president jaarlijks bij aanwezig is.²

Mensen beleven geschiedenis via feestdagen.

Beide vieringen zijn tegenwoordig van groot belang voor de moderne Turkse maatschappij. Ze dragen bij aan de manier waarop mensen geschiedenis beleven en hun eigen identiteit ervaren. Waar de viering van het ontstaan van de Republiek Turkije een officiële dag is in Turkije, is de viering van de val van Constantinopel dat niet. De manieren waarop beide feestdagen worden gevierd verschillen beduidend en de dagen wijzen een verschillend beginpunt van het Turkse verleden aan. In dit artikel zal ik onderzoeken wat de viering van het ontstaan van de Republiek in 1923 en de viering van de val van Constantinopel in 1453 zeggen over de veranderende verhouding tussen de Osmaanse en republikeinse geschiedenis in de herinnering van het hedendaagse Turkije. Hierbij zal ik kijken naar de oprichting van beide feestdagen en de herinnering zij vieren. De theorie van

1 Dan Bilefsky, ‘As If the Ottoman Period Never Ended’ (versie 29 oktober 2012) <https://www.nytimes.com/2012/10/30/movies/in-turkey-ottoman-nostalgia-returns.html> (versie 2 november 2020).

2 Gavin D. Brockett, ‘When Ottomans become Turks: Commemorating the conquest of Constantinople and its contribution to world history’, *The American Historical Review* 119 (2014) 2, 399-402.

Pierre Nora over de *lieux de mémoire* biedt hierbij ook een verklaring voor het gebruik van herinneringen.

Viering Dag van de Republiek 29 oktober 1923

Ontwikkeling van de viering

De Dag van de Republiek kreeg, in tegenstelling tot 29 mei, direct politieke erkenning.³ Op 29 oktober 1924 werd de Dag van de Republiek voor het eerst publiekelijk gevierd.⁴ Kort daarna werd de dag ook een officiële viering: op 2 februari 1925 werd er een wetsvoorstel ingediend door het Turkse ministerie van Buitenlandse Zaken.⁵ In het voorstel stond geschreven dat elk ‘beschaafd’ land een nationale feestdag kent en elk volk deze dag in het land zou moeten vieren. Turkije zou net als deze andere landen minimaal één dag moeten hebben waarop de stichting van het land gevierd wordt.⁶

3 Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, ‘Milli Bayramlar’ (Nationale Feestdagen), <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12702/milli-bayramlar.html> (versie 3 november 2020)

4 Srirupa Roy, ‘Seeing a state: National commemorations and the public sphere in India and Turkey’ *Comparative studies in Society and History* 48 (2006) 1, aldaar 219.

5 Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, ‘Cumhuriyet İlk Ne Zaman Bayram Olarak Kutlandı?’ (Wanneer is de republiek voor het eerst als feestdag gevierd?), https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2008_0000_0147_0000/0003.pdf (versie 3 november 2020).

6 Ibidem (naar eigen vertaling)

“Medeni ülkelerden her biri kendisi için milli bayram olmak üzere tek bir gün kabul etmiştir.

Hoewel de eerste vieringen al vanaf 1924 plaatsvonden, kreeg de viering pas na tien jaar een vaste invulling.⁷ Twee jaar voor de tiende viering werd er een commissie aangesteld om voorbereidingen te treffen voor wat de grootste viering zou worden. Er waren voor deze tiende viering mensen nodig uit elke provincie die in de parade zouden lopen, zoals militairen, studenten, scholieren, dorpelingen en andere afgevaardigden uit de samenleving.⁸ Allen moesten keurig gekleed zijn voor de parade in de hoofdstad en daarom kregen ze voor deze gelegenheid nieuwe kleren. De dorpelingen droegen traditionele kledij, militairen droegen militaire uniformen en scholieren kregen schooluniformen. De parade vond plaats aan de *Hakimiyet-i Milliye*, de hoofdweg in de stad Ankara.⁹ Deze werd begeleid door een fanfare en elke groep die meeliep had een attribuut mee dat de groep symboliseerde.¹⁰ Iedereen kreeg drie dagen verlof en allerlei kortingen, zoals

Her millet bu şekilde belirlediği günü, resmi özel gün sayarak yalnız o günü gerek ülke içinde, gerek dış temsilciliklerinde milli törenle icra eder... Yabancılar da kutlattırılması gereken, Türkiye Cumhuriyetimin ve milletimizin resmi özel gününü öteki medeni ülkeler gibi bir gün olarak belirlemek lazımdır. O gün ise cumhuriyetin ilanı günü olan 29 Ekim'den başkası olmamalıdır”

7 Srirupa Roy, ‘Seeing a state’, 219.

8 Yasemin Doğaner, ‘Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları’ (De tiende viering van de Dag van de Republiek) *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 5 (2007) 9, 120-121.

9 Srirupa Roy, ‘Seeing a state’, 217.

10 Arzu Öztürkmen, ‘Celebrating national holidays in Turkey: History and memory’, *New perspectives on Turkey* 25 (2001), aldaar 60.

op het openbaar vervoer, eten, musea en theater. Op de eerste dag van de viering begon het programma met het zingen van het volkslied en het hijsen van de vlag, vervolgens werd de mars gezongen die voor het tienjarig jubileum was gecomponeerd, waarna er een parade volgde. Als afsluiter was er een optocht en een vuurwerkshow.¹¹ Tijdens het avondprogramma vond er een optocht met fakkels plaats en tijdens de afsluiting van de dag werd wederom het volkslied gezongen.¹² Ter voorbereiding op de viering in 1933 werden er ook speciale affiches, postzegels en zelfs sigarettapakjes gemaakt.¹³ De bedoeling was dat het hele land deze dag op dezelfde manier zou vieren en iedereen kreeg hiervoor de middelen.

De viering van het tiende jubileum werd een blauwdruk voor latere vieringen. Veel formaliteiten zouden hetzelfde blijven, maar door de jaren heen werd de viering gereduceerd tot enkel deze formaliteiten: het leggen van een krans, een parade, het zingen van het volkslied en het hijsen van de vlag. De mate van enthousiasme verminderde eveneens, het volk werd meer 'toeschouwer' en minder 'deelnemer'. Pas in de jaren negentig, met het ontstaan van een politieke anti-kemalistische, islamitische koers, ontstonden er veranderingen in de viering. Een van de

grootste veranderingen is het meelopen van een *Mehter*-band tijdens de fanfare, een band die gekleed is in Osmaanse kledij en Osmaanse marsen speelt.¹⁴

De dag van de Republiek streefde naar modernisering en verwestering.

Identiteit

De uitbundigheid van de tiende viering zegt veel over de identiteit die Atatürk voor ogen had. Tijdens de tiende viering van de Republiek richt Atatürk zich in zijn beroemdste speech *Nutuk* (een verhalende speech over hoe modern Turkije is ontstaan), enkel op de periode tussen 1919 en 1923.¹⁵ Op meerdere fronten in de samenleving wordt dit het narratief dat zich beperkt tot de republikeinse geschiedenis in het ontstaan van de Turkse identiteit. Ook binnen het geschiedenisonderwijs. Met het project *Türk Tarih Tezi* richt hij zich op het ontstaan van een enkel Turkse identiteit dat als het curriculum dient voor scholen, de Osmaanse geschiedenis wordt hierbij uitgesloten. Dit sluit aan bij zijn politieke ideologie, het kemalisme, dat is gericht op zes pijlers met als doel het hervormen van Turkije naar een moderne staat naar Westers voorbeeld. De Osmaanse geschiedenis van het land wordt zowel

11 Necmeddin Sadık, 'Cumhuriyetin onuncu yili', *Aksam*, 29-10-1933, <http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/2399/171082/29286.pdf> (versie 3 november 2020).

12 Arzu Öztürkmen, 'Celebrating national holidays in Turkey: History and memory', *New perspectives on Turkey* 25 (2001), 60.

13 Yasemin Doğaner, 'Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları', 122-124.

14 Gökhan Ceylan en Muhammet Bayram, 'TBMM' den ilk meclise '29 Ekim' yuruyusu, (versie 20 oktober 2018) <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/tbmm-den-ilk-meclise-29-ekim-yuruyusu-41002114> (versie 3 november 2020).

15 Kemal, Atatürk, red. Ismail Arar, *Nutuk - Söylev* (Ankara 1981).

in zijn speech als in het onderwijs verworpen en wordt er een strikt Turkse identiteit gecreëerd.¹⁶ Hij prijst in zijn speech de Turkse bevolking om diens vernuft en bedrijvigheid, en ziet een ‘beschaafde’ Turkse identiteit voor zich.¹⁷ Hij benoemde in zijn speech hoe groots de toekomst van Turkije zou zijn, waarna hij eindigde met de beroemde uitspraak ‘*Ne Mutlu Türküm diyene*’ (Gelukkig is hij, die zichzelf een Turk mag noemen).¹⁸ Met het uitroepen en wettig maken van een officiële feestdag, legitimeert hij hiermee de Turkse staat én Turkse nationaliteit.

De Dag van de Republiek maakt helder dat er gestreefd werd naar modernisering en verwestering.¹⁹ Met het kemalisme, ontstaat de wens om Turkije als een West-Europees land te modeleren en niet-westerse elementen uit de samenleving te verwijderen en deze te vervangen.²⁰ Het vieren van de Dag van de Republiek is een van deze elementen die is gevormd naar westers model. Het concept *lieux de mémoire* van de Franse historicus Pierre Nora verklaart vooral de ontwikkelingen van herinneringsplaatsen in Europa waar mensen hun identiteit aan ontleen. De Dag van de

Republiek lijkt sterk op een herinneringsplaats, een lieu de mémoire, die is gevormd naar een westers concept van feestdagen. De viering van de Dag van de Republiek laat veel van deze westerse elementen zien. Het neerleggen van een krans en het hijsen van de vlag bijvoorbeeld, zijn elementen uit vieringen die ook in veel andere westerse landen herkenbaar zijn. Zo leek de parade in Ankara sterk op de militaire parades tijdens de *Quatorze Juillet*.²¹ De viering gaf hiermee een sterk westers en ‘modern’ beeld van de Turkse identiteit en zette zich af tegen het islamitische beeld dat Europa van Turkije had.

Viering van de Val van Constantinopel

Ontwikkeling van de viering

De val van Constantinopel is geen officiële viering. Waar de viering van de Dag van de Republiek wettelijk is vastgesteld, bestaat de viering van de val meer uit uitgevonden tradities. De eerste officiële viering van de val van Constantinopel vond plaats in 1914 tijdens de Tweede Constitutionele Periode van het Osmaanse Rijk.²²

Het was pas in 1939, een jaar na de dood van Atatürk, dat zijn opvolger İsmet İnönü de opdracht gaf om het vijf honderdjarig jubileum van de val van Constantinopel voor te bereiden.²³ Het

16 Enver Ziya Karal, ‘Atatürk ve Türk Tarih Tezi’, *Ulus*, 10-11-1945, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/111498/38227/001520553006.pdf?sequence=1> (versie 3 november 2020).

17 Ibidem.

18 Ibidem.

19 Hanioglu, Şükrü, ‘The Historical Roots of Kemalism’ in Ahmet Kuru en Alfred Stepan, *Democracy, Islam and Secularism in Turkey* (New York 2012) aldaar 45–46.

20 Ibidem.

21 Officiële website van het VVV-kantoor in Parijs, <https://en.parisinfo.com/discovering-paris/major-events/bastille-day-in-paris> (versie 3 november 2020).

22 Çağla Derya Tağmat, ‘Fetih Derneği ve İstanbul’un Fethinin 500. Yılı’, *Journal of History, Culture and Art Research* 3 (2015) 4, aldaar 48.

23 Ibidem.

meerpartijstelsel dat İsmet İnönü, de tweede Turkse president, invoerde zorgde voor een herdefinitie van het kemalisme, de politieke ideologie van Atatürk, waarin er meer plek ontstond voor andere ideologieën binnen de politiek. In aanloop naar de viering in 1953 ontstond er veel interesse voor het Osmaanse verleden.²⁴

De Osmaanse geschiedenis van Turkije werd verworpen.

De eerste grootschalige viering van de val van Constantinopel bestreek dan ook een gehele week, in tegenstelling tot slechts één dag. Fatma Müjgan Cunbur, hoofdbibliothecaresse van de bibliotheek in Ankara en wetenschapper, heeft in 1958 een korte documentatie gemaakt van de gebeurtenissen tijdens die week. Het eerste deel van de viering begon op 29 mei 1953 's ochtends om tien uur voor de muren van het Topkapı-paleis, waar de ceremonie geopend werd met een speech van de toenmalige burgemeester Fahrettin Kerim Gökay. Hij benadrukte in zijn speech het belang van de val van Constantinopel en de impact die het had op de Turkse geschiedenis.²⁵ Hierna marcheerden Turkse legereenheden onder de begeleiding van een *Mehter*-band met Osmaanse en Turkse vlaggen naar

Afb. 2: Foto van speech van Erdogan tijdens de 565ste viering van de val (2018), links en rechts van hem mannen in Osmaanse kostuums. Bron: Hurriyet.

Fatih.²⁶ Er werd een krans neergelegd op de plek waar een van de meest heroïsche figuren uit het verhaal van de val, *Ulubatlı Hasan* (Hasan uit Ulubat), zou zijn gestorven nadat hij over de muren van Constantinopel was gekomen en de Turkse vlag had gehesen.²⁷ Aangekomen bij Fatih sloten onder anderen belangrijke geleerden, politici en vertegenwoordigers van het Turkse leger aan bij de viering. Hier werd het vrijdaggebed uitgevoerd, waarna het mausoleum van Mehmed II bezocht werd.²⁸ Tijdens dit bezoek werd er grond uit verschillende Turkse steden bij het mausoleum gestrooid, ter symbolisering van alle delen van het Rijk dat Mehmed II veroverd had.²⁹ Ook werd er door Turkse zeelieden een scène uit de verovering van Constantinopel nagespeeld die een Osmaans galjoen naar de

26 Ibidem.

27 Gavin Brockett, 'When Ottomans become Turks', 419 en Cunbur, Müjgan, 'İstanbul'un 500. Fetih', 266.

28 Gavin Brockett, 'When Ottomans become Turks', 419 & Milliyet, 29.05.1953 sayfa 7.

29 Çağla Derya Tağmat, 'Fetih Derneği', 56.

24 Gavin Brockett, 'When Ottomans become Turks', 412.

25 Müjgan Cunbur, 'İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümü Dolayısıyla Tertiplenen Sergilere, Yapılan Kültür, Sanat ve Nesriyat Hareketlerine Dair' (1958) aldaar 266.

Gouden Hoorn trokken.³⁰ Opvallend is dat, ondanks de grootte van de viering, zowel de vice-president Celal Bayar als de president Adnan Menderes van de *Demokrat Parti* (Democratische Partij) niet aanwezig waren bij de ceremonie van de vijfhonderdste verjaardag. Hun afwezigheid werd bekritiseerd in de Turkse media.³¹

Herinneringen zijn een hulpmiddel voor de politiek.

De huidige viering verschilt sterk van de vijfhonderdste viering, maar komt op een aantal vlakken overeen. De viering heeft een sterk islamitisch karakter, het benadrukt een Osmaans-Turkse identiteit en vertelt nog steeds hetzelfde verhaal over de val en de heroïsche daden van Mehmed II. Een groot verschil, daarentegen, is de aanwezigheid van de Turkse president. De aandacht van die viering ontvangt van de president benadrukt hoe belangrijk de viering wordt geacht. Met de grote nadruk die de komst van het islamisme in de jaren negentig legde op de islamitische aard van de Turkse samenleving en het winnen van de *Refah Parti* (Welvaartspartij) van Erbakan in 1994, kreeg de viering een sterk islamitisch karakter.³² Vanaf

dat moment speelde de president elk jaar een rol in de viering, maar werden ook veel formele en westerse elementen vervangen door islamitische, zoals de marche van de fanfare die plaatsmaakte voor de *Mehter*-band.

De populariteit van de viering van de val bleef stijgen met de komst van de *Adalet ve Kalkınma Partisi* (Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling), in 2002. Vanaf anno 2012 wordt er jaarlijks gebruik gemaakt van een grote 3D-projectie op *Haliç*, oftewel de Gouden Hoorn, waarbij het verhaal van de verovering van de stad wordt getoond.³³ Met het gebruik van populaire middelen en de hernieuwde interesse in het islamitische karakter van de viering lijkt de viering steeds meer mensen te trekken. De viering in 2018 laat zien dat er zowel vanuit de politiek als de bevolking veel aandacht ontstond door druk bezochte edities.

Identiteit

Anders dan de Republikeinse feestdag is de Osmaanse feestdag nooit officieel vastgesteld. Na de breuk met het Osmaanse Rijk werd de Osmaanse identiteit, de Osmaanse *lieux de mémoire*, verdrongen. Na de dood van Atatürk en de vestiging van Republikeinse vieringen, leek er toch weer plaats te zijn voor en behoefte te zijn aan lieux de mémoire die de Turkse bevolking deden herin-

30 Gavin Brockett, 'When Ottomans become Turks', 419.

31 Çağla Derya Tağmat, 'Fetih Derneği', 56 & 29.05.1953 Milliyet sayfa 1.

32 Alev Çınar, 'National history as a contested site: The conquest of Istanbul and Islamist negotiations of the nation' *Comparative Studies in Society and History* 43 (2001) 2, aldaar 366-367..

33 Auteur onbekend, 'İstanbul'un Fethi'nin 565. Yılı görkemli bir törenle kutlanacak' (versie 28 mei 2018), <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/34748> (versie 17 januari 2018) en Auteur onbekend, 'İstanbul'un Fethi coşku ile kutlandı' (versie 20 mei 2012), <https://www.sabah.com.tr/medya/2012/05/30/istanbulun-fethi-cosku-ile-kutlandi> (versie 3 november 2020).

neren aan de Osmaanse geschiedenis. Het ontstaan van een jaarlijkse viering vijfhonderd jaar na de val van Constantinopel, toont dit aan.

De viering van de val toont hiermee in eerste instantie een ander aspect van de Turkse identiteit aan. De manier waarop de val van Constantinopel en Mehmed II worden afgebeeld tijdens de viering is met name in religieuze islamitische contexten. Hiermee lijkt er alsof er meer aanspraak wordt gemaakt op de islamitische identiteit van de Turkse burger. In de theorie van Nora en zijn *lieux de mémoire* kan dit eveneens gezien worden als een plaats van herinnering, maar een die een andere herinnering benadrukt dan de Republikeinse. De komst van de nieuwe feestdag, ondanks zijn officieuze status, benadrukt hiermee de heterogeniteit van de Turkse herinnering. Waar Nora zich beperkt tot de natiestaat en het verleden, kan de Amerikaan Gillis hier meer duiding aan geven. Gillis richt zich naast het verleden, ook op de toekomst en de herinneringen die zich zowel binnen als buiten de natiestaat voltrekken.³⁴ Gillis ziet een trend van het ontstaan van plaatsen van herinneringen. Hij beschouwt deze plaatsen van herinnering als een handvat om de wereld waarin we ons bevinden beter te kunnen beschouwen.³⁵ Het gebruiken van deze herinneringen is volgens Gillis een socio-politieke activiteit die continu en veranderlijk kan zijn, doordat de herinneringen te coördineren zijn.³⁶

34 Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden*, 38 en Gillis, John R., *Comemorations*, 3-5.

35 John R. Gillis, *Comemorations*, 3.

36 John R. Gillis, *Comemorations*, 5-7.

Conclusie

Waar de oprichting van de Dag van de Republiek een nieuwe identiteit wil legitimeren en duidelijk breekt met de 'oude orde', geldt dit niet voor de viering van de val van Constantinopel op 29 mei. De viering van 29 mei grijpt terug op een Osmaanse geschiedenis, maar ondermijnt de Republikeinse herinnering aanvankelijk niet. Daarentegen, de viering van de val van Constantinopel symboliseert juist een islamitische koers van politiek Turkije sinds de jaren tachtig.

De rigiditeit en de formaliteiten van de Dag van de Republiek nemen nog steeds plaats in de Turkse herinnering. De verhouding van deze twee dagen laat zien dat er heterogeniteit bestaat in deze Turkse identiteit. De gevestigde *lieux de mémoire* van de Republiek Turkije wordt niet verwaarloosd tijdens de viering van de val, maar andersom ontstaat er ook meer plek voor de Osmaanse herinnering tijdens de Dag van de Republiek.

Askin Ceylan is a former history student. She completed her bachelor's degree at Utrecht University last year. Her interests lie in cultural history and in particular heritage and identity. In 2018 she wrote her thesis on the two striking holidays in Turkey. She is currently following the Master's degree in History: Education and Communication at Utrecht University.

Restitutie van culturele objecten is veel meer dan alleen teruggeven

Afb. 1: Deze zogenaamde 'Benin bronzes' zijn een goed voorbeeld van objecten die door oud-koloniën worden terugverlangd. Bron: Joy of museums.

Wiebe Reints

Western museums have started to show a greater desire to see objects repatriated to former colonies. But restitution is much more than simply giving back stolen objects. Wiebe Reints describes the problems and points of discussion the process brings about. He argues that the emphasis should be much less on the actual restitution of the object, but more on the creation of a good relationship between museums and the rightful owner.

Ondanks dat Nederland al 45 jaar geen officiële koloniën meer heeft, blijven debatten over deze geschiedenis nog altijd actueel. Bijna elke week is er wel een artikel te lezen over gebeurtenissen die betrekking hebben tot ons koloniale verleden. Een voorbeeld zijn de excuses die Koning Willem-Alexander kortgeleden maakte voor Nederlands geweld in Indonesië. Ook komt het steeds vaker

in het nieuws dat musea de intentie hebben om objecten te retourneren naar oud-koloniën. Hoewel het vaak gaat over het verlangen naar restitutie van de oud-kolonie, liggen de moeilijkheden veelvuldig bij de westerse bezitters van de objecten. Wat zeker is, is dat restitutie niet simpelweg draait om het teruggeven van roofkunst. Volgens restitutie-expert Jos van Beurden zijn er

ten minste drie elementen die van belang zijn bij restitutie: ten eerste moet er worden erkend dat er in het verleden fouten zijn gemaakt, ten tweede moet de wens voor een betere relatie tussen de twee landen worden uitgesproken en pas ten derde dient het object daadwerkelijk te worden teruggegeven. Simpelweg een object retourneren kan dus niet, sterker nog: zelfs dat 'simpele' teruggeven blijkt in de praktijk vaak helemaal niet zo makkelijk en leidt tot veel discussie.

Dat het op een andere manier kan laat het restitutiebeleid rondom naziroofkunst zien. Hoewel er bij deze variant ook strubbelingen voorkomen, gaat teruggave vaak vele malen makkelijker. Als er kan worden aangetoond dat objecten ten tijde van de Tweede Wereldoorlog door het naziregime zijn weggenomen en getransporteerd, dan is er een grote kans dat het wordt geretourneerd aan de rechtmatige eigenaar. Waarom ligt deze kwestie zoveel moeilijker als het gaat om objecten die door de kolonisator zijn weggenomen uit de kolonie?

Restitutie draait niet simpelweg om het teruggeven van roofkunst.

Nederlandse musea en depots staan vol met objecten waarvan kan worden aangetoond dat ze lang geleden door Nederlanders zijn meegenomen. Al sinds de onafhankelijkheid van de Nederlandse koloniën, is er grote vraag naar de restitutie van deze objecten, die vaak veel betekenis hebben voor

de cultuur en geschiedenis van de oud-kolonie. Tot op heden hebben veel van deze objecten nog steeds hun weg niet teruggevonden. Westerse musea houden zich vaak schuil achter postkoloniale denkbeelden en drogredenen. Ten eerste wijzen ze vaak op het feit dat de gevraagde objecten staatseigendom zijn, dus niet echt in het bezit van het museum, en zodoende mag alleen de minister bepalen of een object daadwerkelijk wordt teruggegeven. Kenmerkend aan ministers is dat dit soort keuzes vaak vooruit worden geschoven tot het moment dat er weer een nieuwe minister is, enzovoorts. Wat opvalt in dit soort situaties is dat de eerste twee elementen die Van Beurden noemt veelvuldig worden overgeslagen. Veelal gaat het alleen om de restitutie, terwijl die twee andere elementen, erkenning van de gemaakte fouten en het werken aan een betere relatie tussen de landen, ook van groot belang zijn.

Hiernaast wordt er vaak opgevoerd dat musea in de oud-koloniën niet in staat zouden zijn om goede zorg te kunnen dragen over de objecten. Bovendien zou het publiek dat het object zou kunnen zien veel groter zijn als het object in een westers museum zou staan. In 2002 ondertekende bijvoorbeeld het Rijksmuseum nog de Verklaring van het Universele Museum, waarin wordt gesteld dat werelderfgoed het best gedijt in westerse musea. Ik heb dit argument eerder wel eens vergeleken met de situatie waarin de buurman jouw auto in beslag heeft genomen en deze niet terug wil geven onder het mom dat de auto in zijn handen een stuk veiliger zou zijn. Zo bezien raakt de argumentatie van de westerse musea kant noch wal.

Dat nu juist het Rijksmuseum een van de musea is die een ommezwaai hebben gemaakt en nu wel open staat voor restitutie, laat zien dat er meer mogelijk is dan eerder werd gezegd en is kenmerkend voor een trend in de museumwereld. Steeds meer musea gaan namelijk in gesprek met oud-koloniën over restitutie. Er worden zelfs mondjesmaat objecten teruggegeven, al zou dit ook als ‘zoethoudertje’ kunnen worden gezien. De hernieuwde gesprekken over restitutie zijn een aantal jaar geleden in gang gezet toen de Franse president Emmanuel Macron tijdens een toespraak in Burkina Faso stelde dat culturele objecten die tot de oud-kolonie behoorden niet langer in Frankrijk zouden moeten blijven. Een boude uitspraak met veel gevolgen. In Nederland is het niet de overheid, maar zijn het de musea zelf die steeds meer openstaan voor gesprekken over restitutie. Dat blijkt in ieder geval uit allerhande richtlijnen die worden opgesteld voor hoe objecten op een juiste manier kunnen worden teruggegeven. Ondanks dat het klimaat voor restitutie gunstiger is geworden, wordt er weinig initiatief getoond om daadwerkelijk objecten te retourneren. Dat leidt ertoe dat het vooralsnog blijft bij mooie woorden, maar weinig daden.

Ondanks dat er stappen in de goede richting worden gezet, is er nog veel ruimte voor verbetering. In plaats van het verleden te ontkennen, zouden musea het mijns inziens juist moeten omarmen. In plaats van een monoloog te voeren over hoe de geschiedenis zich heeft voltrokken, moet het gesprek worden aangegaan. Net zoals dat we in Nederland niet ontkennen dat we een welvarend land waren gedurende

de zeventiende eeuw moeten we ook niet ontkennen dat die welvaart soms op kosten van andere volken en landen kwam te staan. Laten we ervoor zorgen dat beide kanten van de medaille worden getoond.

Het blijft vooralsnog bij mooie woorden, maar weinig daden.

Ik pleit dan ook niet voor het terugdraaien van de geschiedenis. Dat is wat mij betreft ook niet wat er gebeurt als er een object wordt gerestitueerd. De samenwerking en het aangaan van de dialoog met de bezoekers van de musea en de oud-koloniën is wellicht nog belangrijker dan de teruggave zelf. Angst voor lege musea is ongegrond en het is belangrijk dat objecten worden teruggegeven als daar dringend om wordt gevraagd door oud-koloniën. Hoewel restitutie dus een eindpunt kan zijn van de dialoog, zou het niet per se het einddoel moeten zijn. Vele malen belangrijker is het door Van Beurden genoemde tweede punt: zorg ervoor dat er een goede relatie ontstaat tussen de musea en de rechtmatige eigenaar. Zo wordt de geschiedenis niet teruggedraaid, maar juist verrijkt.

In 2020, Wiebe Reints completed his Bachelor of History at Utrecht University. During his study he focused on Cultural History with a specialisation in museum studies. He has written several papers about the subject of restitution, including his Bachelor thesis on the negotiation between The Netherlands and its former colony Indonesia, for restitution of cultural objects.

Commentaar

Anticommunistische berichtgeving vanuit de overheid, 1945–1946

Afb. 1: Het kabinet-Schermerhorn-Drees, met als zevende van rechts Wim Schermerhorn en als vijfde van rechts Willem Drees (4 juni 1945). Bron: Jan de Jong, Nationaal Archief.

Jacob Uwland

In 1945, the Dutch prime minister Wim Schermerhorn announced a revision of the 'Regeeringsvoorlichtingsdienst', nowadays known as 'Rijksvoorlichtingsdienst'. This revision soon gathered criticism: the Regeeringsvoorlichtingsdienst was accused of functioning as a propaganda tool of the government to influence the Dutch people. In this article, Jacob researches the reporting of the 'Nederlandse Volksbeweging' via the Regeersvoorlichtingsdienst. He uses several publications by the Nederlandse Volksbeweging and of the magazine *Commentaar*, a publication of the Regeersvoorlichtingsdienst, which was criticised for spreading anti-communist propaganda.

In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog was de Communistische Partij in Nederland ongekend populair, met een ledenaantal van rond de 50.000 in 1946. Ter vergelijking: de veel gematigdere Partij van de Arbeid had 'slechts' het dubbele aantal leden, met 114.000 in datzelfde jaar.¹ De zeer invloedrijke communistische vakbond Eenheids-Vakcentrale had meer dan 150.000 leden.² Al tijdens de oorlog werd er in formatiegesprekken over de eerste naoorlogse regering serieus overwogen om met de communisten samen te werken.³ Koningin Wilhelmina had de sociaaldemocraat Willem Schermerhorn, die enkele jaren later de eerste naoorlogse premier zou worden, aangewezen als formateur. Samen met partijgenoot Willem Drees werd het besluit genomen om ten minste één communist in het kabinet op te nemen.⁴ De kabinetsformatie met de Communistische Partij liep echter al snel op de klippen. Vanaf de late jaren veertig stak het anticommunisme de kop op in Nederland. Hoewel dit verschillende historische verklaringen heeft die niet allemaal de moeite waard zijn om hier te bespreken, staat dit in contrast met de populariteit van de communisten in

1945 en 1946 en de welwillendheid van centrumpartijen om met hen samen te werken.

In de naoorlogse jaren was sprake van een anticommunistische beweging.

Historicus Daniel Korving concludeert in recent onderzoek dat er ook in de eerste naoorlogse jaren al sprake was van een expliciet anticommunistische beweging.⁵ De van oorsprong Amerikaanse organisatie Morele Herbewapening (*Moral Rearmament* in het Engels) gebruikte ogenschijnlijk politiek neutrale termen om een sterk politiserende, ideologische en anticommunistische boodschap te verspreiden onder de Nederlandse bevolking.⁶ Hoewel de organisatie een private onderneming was en haar boodschap met name in samenwerking met industriële en kapitalisten verspreidde, zal in dit stuk blijken dat ook de Nederlandse overheid zich in deze periode bediende van anticommunistische berichtgeving middels dezelfde ogenschijnlijk neutrale termen.

Er is weinig onderzoek gedaan naar anticommunistische berichtgeving in het Nederlands politiek landschap, zo meldt ook Korving in zijn onderzoek.⁷ Wel wordt uit bestaande literatuur duidelijk dat de regering van Willem Schermer-

1 Gerrit Voerman, 'Het lidmaatschap van politieke partijen na 1945', *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* 1985 (1986), 115-176, aldaar 131-132.

2 Daniël Korving, *Nieuwe burgers van een nieuwe wereldorde. De Morele Herbewapening, Philips en de anticommunistische revolutie (1944-1963)* (Leiden 2018), 35.

3 Herman Langeveld, *De man die in de put sprong: Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam 2014) 201.

4 Ibidem, 207.

5 Korving, *Nieuwe burgers van een nieuwe wereldorde*, 35.

6 Ibidem.

7 Ibidem, 6.

Afb. 2: Vergadering van de Nederlandse Volksbeweging: toespraak door Wim Schermerhorn (1945). Bron: Nationaal Archief.

horn zich vaak bediende van sturende berichtgeving vanuit de overheid. Er is een algemene consensus onder auteurs dat Schermerhorn en de zijnen de door hen in het leven geroepen Regeeringsvoorlichtingsdienst gebruikten om hun politieke idealen onder het Nederlandse volk te verspreiden.⁸ Ook in zijn eigen tijd kreeg Schermerhorn meer dan eens de politieke wind van voren met de beschuldiging dat hij middels deze dienst aan staatspropaganda zou doen.⁹ In dit artikel analyseer ik de berichtgeving van de Regeeringsvoorlichtingsdienst

⁸ Er zijn voor zover te achterhalen belangrijke onderzoeken gedaan naar de Regeeringsvoorlichtingsdienst. Ik baseer mij hierop de werken van Marja Wagenaar, Herman Langeveld en Femke Koekkoek; Marja Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst. Geheimhouden, toedekken en openbaren* (Meppel 1997); Herman Langeveld, *De man die in de put sprong: Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam 2014); Femke Koekkoek, *Zeeuws-Vlaanderen in the post-World War II Period (1944-1946), as seen and reported by Oog & Oor* (Middelburg 2016).

⁹ Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 60.

aan de hand van de beschikbare bronnen over Morele Herbewapening, om daarna vast te stellen dat deze ideeën sterk met elkaar overeenkomen. Hiertoe stel ik eerst vast op welke manier de politiserende boodschap van Morele Herbewapening overeenkomt met de ideeën van het kabinet Schermerhorn-Drees. Vervolgens onderzoek ik hoe dit terugkomt in publicaties van de Regeeringsvoorlichtingsdienst. Hiervoor gebruik ik het blad *Commentaar*, een uitgave van de voorlichtingsdienst die verschillende overheidszaken aan de burger moest uitleggen. Juist dit blad was indertijd het meest onderhevig aan de kritiek van staatspropaganda.¹⁰ Deze vergelijking zal antwoord geven op de vraag op welke manier de Regeeringsvoorlichtingsdienst een anticommunistische boodschap verspreidde.

Commentaar van de overheid

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Schermerhorn actief in de Nederlandse Volksbeweging, een organisatie die plannen maakte voor een vernieuwende, moderne overheid voor wanneer de Duitse bezetter verslagen zou zijn. De grondslagen van dit genootschap werden gelegd in het interneringskamp Sint-Michiëlgestel, waar Schermerhorn met diens goede vriend Henk Brugmans en ongeveer tien anderen gevangen zaten.¹¹ Een belangrijk speerpunt van dit nieuwe ideaal was dat de overheid zo toegankelijk en transparant mogelijk moest zijn. Brugmans zou later een belangrijke rol gaan spelen in de

¹⁰ Langeveld, *De man die in de put sprong*, 226.

¹¹ Ibidem, 161.

oprichting van de Regeeringsvoorlichtingsdienst. Schermerhorn liet er geen gras over groeien na de bevrijding: al in juni 1945 maakte hij in zijn wekelijkse radiorede 'Praatjes op de brug' bekend dat hij de overheidsvoorlichting grondig wilde gaan herzien.¹² De eerste kritiek op de dienst volgde al snel, en wel uit de hoek van de Nederlandse pers. Door de papierrantsoenering die ook nog na de oorlog gold, mochten reguliere dagbladen en kranten niet meer dan vier pagina's per uitgave gebruiken, terwijl *Commentaar*, het blad van de Regeeringsvoorlichtingsdienst, zichzelf een royale acht tot twaalf pagina's toebedeelde.¹³ Brugmans, die inmiddels was aangesteld als regeringscommissaris voor overheidsvoorlichting, had in dit blad een eigen column. Hij voorzag diverse politieke en maatschappelijke ontwikkelingen op deze manier van overheidscommentaar. De rubriek, genaamd 'Wat de Patriot ervan zegt', was een ideologische speeltuin waarin Brugmans kon doen en laten wat hij wilde.

De overheid moest zo toegankelijk en transparant mogelijk zijn.

De kritiek op de Regeeringsvoorlichtingsdienst werd heviger na de aankondiging dat de dienst ging uitbreiden met de organisatie 'Oog en Oor', een bureau waar burgers hun vragen en klachten over overheidsbeleid kwijt

¹² Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 60.

¹³ Ibidem.

konden. Willem Drees hekelde de hoge kosten en het grote ambtenarenapparaat van de twee diensten.¹⁴ Eind 1945 verschenen de eerste grote aanvallen op het beleid in de pers. De Regeeringsvoorlichtingsdienst zou zich, al helemaal in combinatie met de werkzaamheden van Oog en Oor, met te veel aspecten van het Nederlandse burgerleven bemoeien. Op 31 januari vond er een scherp debat plaats in de Tweede Kamer, waarop Schermerhorn moest inschikken.¹⁵ Oog en Oor werd enkele maanden later geliquideerd en 'Wat de Patriot ervan zegt' verdween uit *Commentaar*.¹⁶

De boodschap van Morele Herbewapening

Korving weet in zijn onderzoek naar de Amerikaanse belangenvereniging Morele Herbewapening enkele terugkerende concepten te herkennen in de berichtgeving van de organisatie. Morele Herbewapening richtte zich op een bepaalde levensstijl die Nederlandse arbeiders zouden moeten volgen. Arbeiders moesten zich concentreren op het verhogen van arbeidsproductiviteit, het 'overbruggen van links-rechtsegenstellingen' en 'het verminderen van de afstand tussen arbeider en management'.¹⁷ De 'ingebeelde collectiviteit' is in dit geval de arbeidersklasse, die zich

¹⁴ Langeveld, *De man die in de put sprong*, 226.

¹⁵ Ibidem, 227-228.

¹⁶ H. Brugmans, 'Wat de Patriot ervan zegt: Ten afscheid', *Commentaar. Uitgave van den Regeeringsvoorlichtingsdienst*, 18 februari 1946.

¹⁷ Ibidem, 35.

samen met alle andere klassen moest inzetten voor het grote geheel. Hierbij waren er geen tegenstellingen tussen arbeider, manager, soldaat en politicus, maar werkte iedereen samen aan een groter doel, waar iedereen op zijn beurt weer profijt van zou hebben.¹⁸

Er waren geen tegenstellingen tussen arbeider, manager, soldaat en politicus.

De noemer ‘ideologisch’ slaat op de manier waarop ogenschijnlijk apolitieke termen als ‘pragmatisch’, ‘productiviteit’ en ‘gezond verstand’ door Morele Herbewapening gebruikt werden om hun anticommunistische agenda door te zetten.¹⁹ Ook de hierboven beschreven soorten berichtgeving, over het verkleinen van afstand tussen arbeider en werkgever, het nastreven van saamhorigheid en het zich inzetten voor een algemeen doel, waren bedoeld om de arbeider weg te houden van het communisme. Met name het benoemen van de tegenstelling tussen werknemer en werkgever werd als communistische propaganda beschouwd en moest worden tegengegaan.²⁰ ‘Productiviteit’ kan bovendien in een bredere context worden geplaatst: in de hele westerse wereld werd de ogenschijnlijk apolitieke term ‘productiviteitsstijging’ gebruikt om communistische sympathieën te onderdrukken en arbeiders

ervan te overtuigen dat de klassenstrijd ten einde was. Productiviteitsstijging zou positief zijn voor iedereen en dus ook voor de arbeider, die hierdoor niet langer linkse groeperingen nodig had om een betere leefomgeving te creëren. Productiviteitsstijging verving hier in feite de klassenstrijd als heersende pro-arbeidersideologie.²¹ Verwijzingen naar productiviteitsstijging en anticommunisme waren in 1945 daarom ‘twee kanten van dezelfde medaille.’

De boodschap van de Nederlandse Volksbeweging

Het blijkt dat ook de Nederlandse Volksbeweging zich bediende van dergelijke concepten om een bepaalde ideologische boodschap uit te dragen. Dit is terug te zien in advertenties van deze organisatie in Nederlandse dagbladen. Met name de verzetsbladen *Je Maintiendrai* en de verwante *Christofoor* en *Vrij Nederland* leveren veel beschikbaar bronmateriaal. Ik licht één voorbeeld in het bijzonder uit.

In een artikel in een uitgave van *Je Maintiendrai* getiteld ‘De Nederlandse Volksbeweging, waarom onze arbeiders daar thuis horen’, richt de groepering zich heel direct tot de Nederlandse arbeidersklasse.²² Hier wordt er expliciet gerefereerd aan de tegenstelling tussen

²¹ Charles Maier, ‘The Politics of Productivity: Foundations of American International Economic Policy after World War II’, *International Organization* 31 (1977) 4, 607-633, aldaar 621.

²² ‘De Nederlandse Volksbeweging’, ‘De Nederlandse Volksbeweging. Waarom onze arbeiders daar thuis horen’, *Vrij Nederland, Je Maintiendrai, Christofoor*, 7 juli 1945, geraadpleegd op 7 januari 2020 via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMNOD05:000108783>.

18 Ibidem, 37.

19 Ibidem, 36.

20 Ibidem, 53.

werknemer en werkgever.

In het verleden hebben arbeiders bijna steeds een afzonderlijke plaats in ons volk ingenomen. Zij hadden hun eigen organisaties. [...] Vele daarvan waren ook strijdorganisaties. Het doel daarvan was om de arbeiders vrijheid en recht, een menswaardig bestaan en een gelijkberechtigde plaats in de samenleving te verzekeren. [...] Nu komt daar de Nederlandse Volksbeweging en zegt: werknemers en werkgevers, boeren, middenstanders en intellectuelen, stap over de vroegere scheidingen heen en verenigt u allen om gezamenlijk een Nieuw Nederland te bouwen. [...] ²³

Deze tekst had vrijwel letterlijk uit een uitgave van Morele Herbewapening kunnen komen. Morele Herbewapening gebruikte de tegenstelling tussen arbeider en werkgever om verschillende arbeidersopstanden als ‘communistisch’ af te schilderen. ²⁴ Ook verwijst dit fragment naar de destijds nieuwe ideologische opvatting dat een begrip als ‘klassenstrijd’ zijn beste tijd gehad had en plaats moest maken voor de ideologie van de productiviteitsstijging door te verwijzen naar de ‘strijdorganisaties’ van links en te benadrukken dat de Nederlandse Volksbeweging een alternatief voor de arbeidersbeweging wilde: ‘Zij [de Nederlandse Volksbeweging] verwerpt het principe van de klassenstrijd.’ ²⁵

²³ Ibidem.

²⁴ Korving, *Nieuwe burgers van een nieuwe wereldorde*, 54.

²⁵ ‘De Nederlandse Volksbeweging’, ‘De Nederlandse Volksbeweging. Waarom onze arbeiders daar thuis horen’.

De door Morele Herbewapening geïmporteerde anticommunistische retoriek over de productiviteitsstijging was in ieder geval niet vreemd in het Nederlandse politieke landschap, zo blijkt uit de uitgedragen boodschap van de Nederlandse Volksbeweging. De vraag blijft of er derhalve geconcludeerd kan worden dat Schermerhorn en Brugmans deze ideologie uitdroegen in de Nederlandse politiek. Schermerhorn kondigde immers, voordat zijn termijn als minister-president begon, aan dat hij zijn activiteit voor de Nederlandse Volksbeweging zou stopzetten. ²⁶

Productiviteitsstijging zou positief zijn voor iedereen, ook voor de arbeider.

Wat Brugmans ervan zegt

In totaal is de rubriek ‘Wat de Patriot ervan zegt’ twaalf keer in *Commentaar* verschenen. In deze rubriek laat de vriend van Schermerhorn en regeringscommissaris voor overheidsvoorlichting Brugmans zich uit over allerlei overheidsgerelateerde zaken en de rubriek verschilt per editie van onderwerp. Hieronder zal ik de editie getiteld ‘Bedrijfschappen – algemeen en bijzonder belang’, die in de *Commentaar* van 4 februari 1946 verscheen, bespreken. Hierin schrijft Brugmans over het plan van de regering om zogeheten ‘bedrijfschappen’ in te richten – een

²⁶ ‘Het Vrije Volk’, ‘Prof. Schermerhorn neemt afscheid van de Nederlandse Volksbeweging’, *Het Vrije Volk*, 5 juli 1945, geraadpleegd op 8 januari 2020 via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMNOD05:000176366>.

plan van de toenmalige minister Vos van Handel en Nijverheid.²⁷ Ik zal hier niet ingaan op de technische inhoud van dit plan, maar Brugmans zet in deze rubriek zijn filosofie over de Nederlandse economie uiteen. Hij gaat een aantal mogelijke opties van economische inrichting af en geeft hier zijn mening over:

Men kan natuurlijk zeggen: laat alles over aan de ondernemers alleen. [...] De Regeering wijst dat af. Men kan ook zeggen: leg alles in handen van de arbeiders. Ook dat wijst de Regeering af, omdat hierbij de afzonderlijke bedrijven worden gezien als op zichzelf staande eenheden, alsof er geen algemeen, nationaal en internationaal gemeenschapsbelang bestond. Verder kan men voorstellen, om alles door de staat te laten doen. [...] Dán kan men nog meenen, dat staat en arbeiders mans genoeg zijn, om het economische leven te beheerschen. [...] Tenslotte heeft men dan nog de oplossing van ordening door arbeiders en werkgevers samen, buiten den staat om.

Al deze opties zijn volgens Brugmans niet ideaal. Een economie die alleen door de staat gerund wordt, zou stuiten op een ondoordringbare bureaucratie. Een economie van staat én arbeiders zou te veel verwachten van ‘arbeider-sintelligentie’. Een ordening buiten de staat om zou corruptie in de hand werken. Verder in het artikel benadrukt Brugmans dat de ideale economie zou bestaan uit het samenkomen van industrie en arbeiders in de verschillende

27 H. Brugmans, ‘Wat de Patriot ervan zegt: Bedrijfschappen – algemeen en bijzonder belang’, *Commentaar. Uitgave van den Regeeringsvoorlichtingsdienst*, 4 februari 1946.

Afb. 3: Henk Brugmans, regeringsvoorlichter onder de regeringen Schermerhorn en Beel, 1945-1948 (17 februari 1967). Bron: Jac de Nijs, Nationaal Archief.

bedrijfschappen.

De uiteenzetting van de verschillende economische opties die Brugmans geeft zijn onverbloemd anticommunistisch. Een ‘bepaalde school in de socialistische arbeidersbeweging’ zou tegen het ‘algemeen, nationaal en internationaal gemeenschapsbelang’ ingaan. Naast deze aanwijzingen is de tekst nog op een andere manier interessant: er wordt verwezen naar twee andere publicaties in *Commentaar*, die overigens niet onder ‘Wat de Patriot ervan zegt’ verschenen zijn. Deze teksten zijn ‘Bedrijfsleven kan gerechtvaardigden invloed op eigen lot krijgen’ en ‘Werken voor de centen?’, beide gepubliceerd in de *Commentaar* van 24 december 1945.

In ‘Bedrijfsleven kan gerechtvaardigden invloed op eigen lot krijgen’ wordt het bedrijfschappenplan van minister Vos toegelicht. In deze tekst worden ondernemers en arbeiders heel nadrukkelijk opgeroepen zich over de tegenstellingen tussen arbeider en werkgever

heen te zetten.²⁸ Het ‘algemeen belang’ zou moeten ‘prevaleren’ over iedere andere strijd en iedere vorm van economische ordening kan niet slagen als ondernemers en werknemers zich niet samen achter de plannen scharen. ‘Werken voor de centen?’ is een zeer uitgebreid essay over de Nederlandse arbeider en diens werkhouding.²⁹ Het hoofdargument van deze tekst is dat een arbeider niet hard zou moeten werken omdat hij veel geld wil verdienen, noch zou de arbeider wakker moeten liggen van het feit dat zijn werkgever hem gebruikt om zoveel mogelijk geld te verdienen – de arbeider zou moeten beseffen dat zijn werk ‘aan den geheelen volkswelvaart ten goede komt’. Ook wordt er in dit artikel benadrukt dat een hoge productiviteit tot een economisch een maatschappelijk optimum leidt: ‘[deze factoren zijn] voor het geluk van enkeling en massa van minstens even groote betekenis als de materiële.’³⁰

De reikwijdte van anticommunistisch gedachtegoed

De tekst van ‘Bedrijfschappen – algemeen en bijzonder belang’ en de twee teksten waarnaar verwezen wordt, passen goed in het gedachtegoed van de Nederlandse Volksbeweging door verwijzingen naar het overwinnen van de tegenstelling tussen arbeider en werkgever, het focussen op producti-

viteitsstijging en dat dit allemaal in het belang van het gehele volk, dus saamhorigheid, is. Op basis van deze bevindingen kan in ieder geval geconcludeerd worden dat Brugmans zijn rubriek kon gebruiken om het gedachtegoed van de Nederlandse Volksbeweging te publiceren. Ook kan er gesteld worden dat dit gedachtegoed waarschijnlijk van invloed was op het economische regeringsbeleid – al moet er wat betreft deze aanname rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat Brugmans het slechts op deze manier presenteerde in *Commentaar*, zonder dat minister Vos of andere bewindspersonen dit zo bedoeld hadden.

Ik benadruk bovendien dat Brugmans de rubriek kón gebruiken om het gedachtegoed van de Nederlandse Volksbeweging te verspreiden. De resultaten van mijn onderzoek gebied mij te erkennen dat alleen het artikel ‘Bedrijfschappen – algemeen en bijzonder belang’ in de buurt komt van het gedachtegoed van de Nederlandse Volksbeweging. De andere elf edities gaan over zeer uiteenlopende zaken, met slechts hier en daar een hint naar het politiserende taalgebruik van de Nederlandse Volksbeweging. Een conclusie dat deze rubriek structureel gebruikt werd om een anticommunistische boodschap te verspreiden, moet in de context van dit onderzoek uitblijven.

Jacob Uwland finished his Bachelor's degree in History and is planning on attending a Master's next year. His interests lie in music, literature and parliamentary history.

28 ‘Commentaar’, ‘Bedrijfsleven kan gerechtvaardigden invloed op eigen lot krijgen’, *Commentaar. Uitgave van den Regeeringsvoorlichtingsdienst*, 24 december 1945.

29 ‘Commentaar’, ‘Werken voor de centen?’.

30 Ibidem.

Een lesje vrouwengeschiedenis

Maud Roelse

Gerecenseerd werk: Mark Bergsma en Agnes Cremers, *De geschiedenisles die je nooit hebt gehad*. F-site, 2020.

In de podcastserie *De geschiedenisles die je nooit hebt gehad* bespreken historici Mark Bergsma en Agnes Cremers historische vrouwen die bij het grote publiek niet of bijna niet bekend zijn. De twee zijn initiatiefnemers van het educatieplatform F-site, dat zich richt op onderwijs over vrouwen uit de geschiedenis en zich ten doel stelt meer licht te schijnen op vrouwengeschiedenis. Hun focus ligt vooral op het verbeteren van onderwijs op de middelbare school. In hun podcast bespreken Bergsma en Cremer onder andere Kartini, Fatima Mernissi en Corry Tendeloo.

In elke aflevering ontvangen de makers één of twee gasten, die kenners zijn van de historische vrouw die centraal staat. Ook stellen meerdere middelbare scholieren vragen, want het is immers een geschiedenisles. De podcast lijkt bedoeld te zijn voor een breed publiek en niet enkel voor scholieren, maar dit wordt niet helemaal duidelijk. De gebruikte opzet werkt goed, maar als er meer dan één gast is, verloopt het gesprek niet altijd gestructureerd. In de eerste aflevering, over Kartini, wordt naast deze vaste elementen ook nog een Kartini-kenner gebeld en mag de gast haar boek aanprijzen. De aflevering gaat over zowel vrouwengeschiedenis als de geschiedenis van Nederlands-Indië,

waardoor de aflevering focus mist. De makers willen te veel in hun vrij korte tijdsbestek van grofweg drie kwartier.

In de andere afleveringen slagen de makers er beter in een rode draad aan te brengen, maar het blijft lastig om in relatief korte tijd een historische vrouw echt goed te vangen. Doordat het niet duidelijk is wat Bergsma en Cremers precies willen vertellen, mist de focus. Wat is precies de boodschap? Welke vraag staat centraal? En ook: wie is het publiek? Toch echt de scholieren of is het publiek breder? Door de missende focus zijn de afleveringen niet helemaal

Afb. 1: Portret van Raden Adjeng Kartini (ca. 1890-1904). Bron: Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen.

consistent, niet in lengte en niet in inhoud.

Wat betreft inhoud lijken de makers er niet uit te zijn waar het zwaartepunt dient te liggen: de historische context, de vrouw zelf, haar leven, haar feministische daden en denken? Nu wisselen de onderwerpen elkaar wat ongestructureerd af. Toch luisteren de afleveringen fijn weg en zijn de gesprekken met de gasten interessant. Zo interviewen Bergsma en Cremers de directeur van kennisinstituut Atria, Kaouthar Darmoni, over de Marokkaanse sociologe en feministe Fatima Mernissi, een van de grondleggers van het Arabische en islamitische feminisme. Met behulp van Darmoni's eigen expertise en voorge-

schiedenis, wordt dit in de westerse wereld zeer onderbelichte onderwerp aan het licht gebracht, en concreet en toegankelijk gemaakt

De podcast heeft zeker potentie.

De makers van de podcast slagen erin aandacht te schenken aan onderbelichte vrouwen uit de geschiedenis en bij vlagen zeer boeiende afleveringen neer te zetten. Het enige wat mist om de podcast nog beter te maken is focus en consistentie. De podcast heeft zeker potentie, maar er is nog ruimte voor verbetering.

Afb. 2: Fatima Mernissi neemt de Erasmusprijs in ontvangst (2004). Bron: Praemium Erasmianum Foundation.

Sporen van een ander verhaal

Wieger Lagerveld

Tijdens introductie- en ouderdagen aan de Universiteit is de kans aanwezig dat je een stadstour of rondvaart door de binnenstad van Utrecht krijgt. Eén kant van de stadsgeschiedenis wordt bij menig tocht niet zichtbaar: het slavernijverleden van Utrecht. In 2011 startte Kosmopolis Utrecht in samenwerking met het Centre of Humanities Utrecht het initiatief 'Sporen van Slavernij in Utrecht'. Hetzelfde Centre of Humanities bracht in 2012 een wandelgids uit voor de gevonden plekken, geschreven door historica dr. Esther Captain met medewerking van historicus dr. Hans Visser. Het werk was een vooruitblik op 2013, toen het 150 jaar geleden was dat de slavernij in Nederland werd afgeschaft. Het is die geschiedenis en dat jubileum die de makers willen herdenken. Met de gids in de hand bezocht ik deze sporen van slavernij in Utrecht.

Er is geen vaststaande route voor de wandeling. Wel is er door Captain en Visser een onderscheid gemaakt tussen drie soorten sporen. Ten eerste beschrijven ze plekken waar kooplieden van de VOC en WIC werkten en woonden. Hierin wordt onder andere duidelijk dat sporen van tot slaaf gemaakten en eigenaren vaak kruisen.¹ Zo was Drift 27 het huis van de succesvolle

VOC handelaar Johan Gideon Loten (1710-1789), maar was het tegelijkertijd ook de werk- en woonplaats van de door Loten tot slaaf gemaakte Sitie.

Ten tweede komen sporen die bedienden, vrijgemaakte slaven en hun nazaten achterlieten in Utrecht aan bod. Een voorbeeld van deze 'culturele verrijking' is de familie Akaboa. Halverwege de zeventiende eeuw kwam de uit Angola afkomstige en hoogstwaarschijnlijk vrijgemaakte slaaf Eduard Abrahamszoon Akaboa in de Drieharingsstraat

Afb. 1: 'Gedenksteen ter ere van Nicolaas Beets (1814-1903)' Bron: Fotografie Anna van Kooij, in opdracht van Kosmopolis Utrecht.

¹ De wandelgids kiest voor tot slaaf gemaakte in plaats van slaaf. Ik zal deze keuze dan ook aanhouden in dit stuk.

wonen. Na leerjongen te zijn geweest bij het Utrechts zilversmedengilde werd hij een bekwaam wapengraveerder. Zijn achterkleinzoon, Eduard van Akaboa, legde in 1749 de meesterproef af en werd als kopergieter ingeschreven bij het gilde. Hij woonde met zijn gezin in de Lange Lauwersstraat in Utrecht.

Ten slotte onderscheidt de wandelgids sporen van Utrechtse abolitionisten. Een hiervan is te vinden op de Boothstraat 6, waar schrijver, hoogleraar en dominee Nicolaas Beets (1814-1903) woonde. Beets had een belangrijke rol in het Utrechts comité van de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing der Slavernij (1842). Hij schreef gedichten tegen slavernij, gaf hierover lezingen en zamelde geld in ter steun van in Amerika recent vrijgemaakte slaven.

Hoewel veel van de adressen inmiddels zijn veranderd, gerestaureerd of opnieuw bebouwd, maken het zien van de plekken en het lezen van bijbehorende verhalen het slavernijverleden tastbaarder. Sommige plekken worden door de wandelgids echter te veel gebruikt om het algemene, nationale verhaal van slavernij te vertellen, een verhaal dat haast niet kan worden opgehangen aan een enkele gevelsteen. Dit lijkt een gevolg van de doelstelling van de makers om ook het 150 jarig jubileum van de nationale afschaffing en de geschiedenis daarvan te herdenken. De kracht van de gids en wandeling is juist het vertellen van het slavernijverleden in Utrecht, doordat er plekken worden uitgelicht waar je normaal langs zou lopen. Deze wandeling en gids geven je een completer beeld van Utrecht, waar het slavernijverleden ook een onder-

deel van is. Met de app is het nu zelfs mogelijk om enkel met je mobiel de stad in te lopen en deze geschiedenis te ontdekken!²

De wandeling en gids geven een completer beeld van Utrecht.

Afb. 2: Esther Captain, *Wandelgids sporen van Slavernij in Utrecht*, Centre of Humanities, Universiteit Utrecht, 81 pagina's, € 12.50.

² <https://sporenavanslavernijutrecht.nl/activiteiten/landing/download/>.

Wandelend de wereld rond

Ellen Linderhof

In tijden van corona is reizen helaas onmogelijk. Gelukkig biedt dit boek de mogelijkheid om aan de huidige situatie te ontsnappen! *De wereldwandelaars* vertelt het verhaal van Frans, Gerard en Bram. Zij waren vegetariërs en socialisten en geheelonthouders, iets waardoor zij behoorlijk afweken van de norm in de vroege twintigste eeuw. Met deze idealistische instelling besloten de jongens in 1911 te voet de wereld over te trekken, zonder geld, maar met prentkaarten op zak. Zij waren dapper en avontuurlijk genoeg zich te onttrekken aan hun beklemmende omgeving en trokken onverschrokken en onwetend de wijde wereld in. De jongens waren überhaupt nog nooit buiten de Nederlandse grenzen geweest. Ze wilden zichzelf en hun wereld verbreden en voelden nog niks voor het keurslijf dat voor hen klaar lag. Het 'burgerlijke leven' wilden ze nog even uitstellen. De wereld lonkte.

Maar zonder het te weten stonden ze aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. De invloed daarvan wordt gaandeweg het verhaal duidelijk. Zo passen de vrienden hun route aan om nationa-

listische spanningen in de Mediterrane regio te vermijden. Hun reis eindigt in Palestina en het blijkt dat al vroeg in de twintigste eeuw dit gebied verscheurd was door onenigheid.

De schrijver Wim Willems, nazaat van Gerard, weet als historicus de reis en avonturen van de wereldwandelaars goed te plaatsen in de context van een naderende Eerste Wereldoorlog. Zijn historische achtergrond is van grote waarde bij het brengen van dit verhaal. Het vormt de context van de reis van de jongens en toont daarmee tumultueuze wereld die zij zo graag wilden bewandelen. Het is knap hoe hij dit doet zonder al te veel *benefit of hindsight* door te laten schemeren. Hij duidt het verhaal goed in de context, maar waakt ervoor dat het niet slechts een geschiedenisboek wordt. Het blijft een avontuur van drie jonge jongens.

De wereldwandelaars voelden niks voor een keurslijf.

Naast deze historische context leren we ook Bram, Gerard en Frans beter

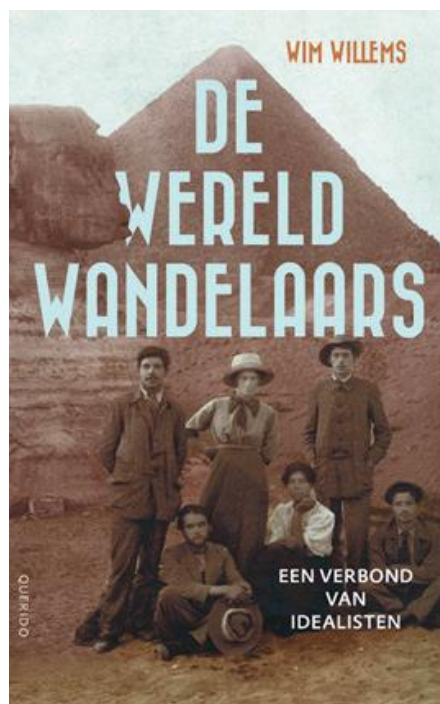
kennen. De lezer krijgt een inkijkje in het wel en wee van een wereldwandel-
laar. Hun ideeën werkten aanstekelijk
en trokken ook Hendrina, de vriendin
van Bram, en Marie, de vriendin van
Gerard uiteindelijk met hen mee.

Hierbij komen ook lastige onderwerpen
aan de orde, zoals de verbreking van de
verloving van Bram en Hendrina. Toch
blijft de balans behouden, aangezien
Willems ook schrijft over de alledaagse
perikelen. Zo besloot het drietal om het
zojuist aangeschafte kookstelletje toch
direct weer te verkopen, aangezien ze
al zoveel meesjouwen. Ook de originele
tekeningen, van Bram, en de foto's zijn
een leuke persoonlijke noot. Hierdoor
lijkt het alsof je zelf mee wandelt en de
tijd ziet door de bril van een jonge man.

Het is wel jammer dat er weinig infor-
matie bekend is over Gerard, Bram en
Frans van voor hun vertrek. Zij zijn na-
melijk de enigen uit hun gezin die zich
benauwd voelen in de bestaande kaders
en daaruit willen ontsnappen. Het zou
interessant zijn geweest zijn als we zou-
den weten waar en waarom hun ideeën
over de wereld ontstonden. Daarbij pro-
beert Willem de levens van de jongens
te linken aan dat van hemzelf. Dat is
soms vervelend, omdat het de aandacht
weghaalt van de wereldwandel-
laars. Het is begrijpelijk, aangezien Gerard verre
familie is, maar het voegt weinig toe
aan het verhaal en voelt daardoor wat
gekunsteld. Desondanks verbleekt dat
tegenover de goede structuur die in het
verhaal aanwezig is.

Het is bewonderenswaardig hoe Wil-
lems niet verzandt in alle kleine details
van het avontuur, maar de balans houdt
door de belevenissen in een bredere
historische context te plaatsen. Het

boek is zeker een aanrader voor ieder-
een die houdt van geschiedenis, reizen
en dromen over een betere wereld.

Wim Willems, *De wereldwandel-
laars: Een verbond van idealisten*, Querido, Amsterdam,
2020. 384 pagina's, €23,99.

